

TIDSKRIFT
FÖR
KYRKOMUSIK
OCH
SVENSKT GUDSTJÄNSTLIV

Nr 3 / Årgång 16

September 1941

C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG / LUND

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

UPPSATSER

	Sida
<i>Adell, A.</i> : Redan ditt uttal röjer dig	1
—»— Svenskt gudstjänstliv	105
—»— Laurentius Petri Sällskap	116
<i>Arnér, G.</i> : Något om Växjö domkyrkas orglar	122
<i>Cederbom, E. H.</i> : Koralsången 1940	11
<i>Cnattingius, B.</i> : Kyrkligt silversmide	52
<i>Eidem, E.</i> : Förslaget till ny Evangeliebok	65
Kyrkosångens Vänners årsredogörelse	14
<i>Linder, G.</i> : Biskop Andraes handboksförslag	25
<i>Magnusson, E.</i> : Ett jubileum	54
Meddelanden	23, 63, 104, 000
Miscellanea	24
<i>Olsson, B.</i> : Ett klockareöde från 1600-talet	93
<i>Peters, K.</i> : Högs- och Bjuråkershandskrifterna	120
<i>Rosenquist, C.</i> : Småorglar för kapell, skolor och hem	81
<i>Svanholm, S.</i> : Svenskt körarbete 1940	9
Svenska mässan 1541	109
<i>Ahlén, Waldemar</i> : Svensk orgelkonst under 1940	5

RECENSIONER

ANMÄLD LITTERATUR

	Sida		Sida
<i>Adell, A.</i> : Högs- och Bjuråkers- skrifternä s.	000	<i>Ficker, J.</i> : Die neuen Glasgemälde in St. Moritz	60
<i>Bausch, K.</i> : Der Tiefbronnen des Lucas Mosers	60	<i>Frauenfelder, R.</i> : Die Geburt des Herren	60
<i>Casper, J.</i> : Um die Einheit der Kirche	128	<i>Hamner, J. W. und Widéen, H.</i> : Grabsteine	59
<i>Erhardt, A.</i> : Mittelalterliche Tau- fen	58	<i>Heiler, Fr.</i> : Altkirchliche Autono- mie	0
—: Niederdeutsche Altarschreine	58	<i>Johner, D.</i> : Wort und Ton	125

	Sida		Sida
<i>Kurvinen, O.:</i> Vanha Virsikirja..	126	<i>Sormunnen, E.:</i> Rajalla	102
<i>Kyhlberg, G.:</i> Heliga tre konungar	22	Svensk byggnadstradition	23
<i>Källström, O.:</i> Svenskt silversmide		Sveriges kyrkor	58
1520—1850	52	<i>Tyciak, J.:</i> Die Liturgie als Quelle	
<i>Loos, V.:</i> Tintoretto	22	östlicher Frömmigkeit	19
<i>Pinsk, J.:</i> Die sakramentale Welt	19	<i>Voipio, A.:</i> Virsiemme syntty	61
<i>Preuss, H.:</i> Johannes in der Jahr-		—: Laulava seurakemta	103
hunderterten	60	<i>Westblad, G.:</i> Kyrkoorgeln	127
<i>Rosendal, G.:</i> Bönen	104	<i>Wulff, C.:</i> Kyrklig hembygdvård...	59

ANMÄLD MUSIK

	Sida		Sida
<i>Bunk, G.:</i> Musik för Orgel	20	<i>Runbäck, A.:</i> Jesus hav i ständigt	
<i>David, J. N.:</i> Choralwerk VII...	20	minne	102
<i>Eklöf, E.:</i> Sorgmusik	20	—: Två solosånger	102
—: Den heliga natten	21	<i>Törnqvist, F.:</i> Bröllopsmusik	22
<i>Melin, H.:</i> Orgelkoraler	20	<i>Weman, H.:</i> Från tidevarv till	
<i>Olsson, O.:</i> Præludium og Fuge i		tidevarv	21
dis moll	20	—: Två solosånger	21
<i>Rabsch, E.:</i> Der grimmig Tod ...	20		

Tidskrift för Kyrkomusik och Svenskt Gudstjänstliv

Organ för Kyrkosångens Vänner

UNDER MEDVERKAN AV

INTENDENTEN BENGT GNATTINGIUS, LINKÖPING, OCH
KYRKOHERDEN, TEOL. LIC. KNUT PETERS, SÖNDRUM

UTGIVEN AV

KYRKOHERDEN ARTHUR ADELL, SÖDERKÖPING.

Tidskriften utkommer med 32-sidiga nummer 4 gånger om året, nämligen
i februari, maj, september och december.

Red. adr.: Söderköping. Rt 59. Exp. adr.: C. W. K. Gleerups förlag, Lund. Rt 111. Postgiro 30843.

Prenumerationspris: i bokhandeln eller direkt från förlaget: kr 4:50 pr år.

Annonspris: 20 öre pr mm enkel spalt.

Rabatt vid större annons och vid upprepning av annons i flera nummer.

Detta nummer innehåller bl. a.: Förslaget till ny Evangeliebok. — Musikdirektör *Carl E. Rosenquist*: Småorglar för kapell, skolor och hem. II. — Förste bibliotekarie *Bror Olsson*: Ett klockareöde från 1600-talet. — Recensioner. — Meddelanden.

Anmälan

Tidskriften, som grundades 1926 och sålunda nu fullbordat femton årgångar, anmäler härmed sin sextonde årgång.

Tidskriften vill genom uppsatser i liturgiska, hymnologiska och kyrkomusikaliska frågor liksom i spörsmål som röra kyrkokonst och i homiletiska dagsfrågor giva en samlad bild av gudstjänstlivet i vår svenska kyrka och befordra dess sunda växt. Den vill därför ge plats åt inlägg i aktuella frågor, bjuda referat av händelser, som nu tima i vår kyrka, men ock i grannländer, i den mån dessa händelser kunna vara av värde att lära känna för svensk läsekrets. Den svenska gudstjänstliga traditionen är emellertid av oskattbart värde för den som står mitt i det praktiska arbetet och ger betydelsefulla direktiv. Historiska utredningar skola därför också som hittills beredas plats i tidskriften.

Åt recensionsavdelningen skall stor uppmärksamhet ägnas för att göra denna så allsidig och opartisk som möjligt.

Förbindelserna med de nordiska grannländerna skall det vara Redaktionen angeläget att i största möjliga utsträckning upprätthålla.

Förslaget till ny Evangeliebok.

Ärkebiskopen, med vilken Uppsala Domkapitel förenat sig, har avgivit följande yttrande över det av Doktor O. Krook utgivna Förslag till revision av Den Svenska Evangelieboken:

Domkapitlet tillåter sig att först framställa *tre förberedande påpekanden*.

1. Den tid som stått till Domkapitlets förfogande har på intet sätt varit tillräcklig för en systematisk och uttömmande detaljgranskning. Två omständigheter böra härvid särskilt tagas i betraktande, nämligen dels att de i Förslaget vidtagna ändringarna uppgå till ett så oerhört stort antal, dels att en genomförd, sakligt tillfredsställande prövning förutsätter ett ingående och tidsödande liturgihistoriskt studium, både av den svenska Evangeliebokstraditionen och av annat material (Missale Romanum, men ock oss närstående evangeliska kyrkors arv och tradition).

2. Såsom i och för sig är naturligt, kommer Domkapitlet att framför allt dröja vid punkter där Domkapitlet hyser betänkligheter mot Förslaget. Denna kritik har emellertid alls icke något negativt huvudsyfte, utan vill fastmer i grunden främja ett positivt ändamål. Domkapitlet önskar genom sina påpekanden, låt vara att dessa mestadels givas i kritisk form, lämna ett bidrag till arbetet på den varsamma revision av nu gällande Evangeliebok, varom Kyrkomötet uttalat önskan. Domkapitlet, som för sin del helt kan biträda denna Kyrkomötets önskan, känner sig övertygat om att arbetet på en dylik varsam revision av 1921 års Evangeliebok i ej få fall skall kunna ha stor nytta av de många uppslag som karakterisera Dr. Krooks Förslag. Utgångspunkten vid ett fortsatt revisionsarbete bör emellertid, enligt Domkapitlets mening, sökas i nu gällande Evangeliebok.

Det är Domkapitlet synnerligen angeläget att framhålla att Domkapitlet högt skattar det ovanligt friska grepp och den mycket stora gestaltningsgåva varom det framlagda Förslaget vittnar. Förslaget bär genomgående spår av den hänförelse för den förelagda uppgiften och av den kärlek till Kyrkan och hennes ordningar, som besjälade den sakkunnige. Det är ock i hög grad påtagligt att Förslaget krävt ett synnerligen ingående och omfattande arbete. Det fullbordade verket gör ett ovanligt helgjutet intryck. (I varje fall gäller detta sista omdöme om Evangelieboken i termens trängre mening.)

I vilken mån förtjänsten för denna stora arbetsprestation tillkommer jämväl de fyra av Herr Departementschefen till sakkunniges hjälp tillkallade experterna, teol. dr. G. D. Lindqvist, kyrkoherde A. G. Adell, teol. dr. G. Nelson och kyrkoherde K. Peters, resp. den sakkunniges sekreterare, fil. dr. G. Ödman, undandraget sig Domkapitlets bedömande.

3. De i Domkapitlets underdåniga utlåtande anförda konkreta punkterna avse endast att tjäna som exemplifikation av principer,

icke som uppräknig av detaljönskningar. Det torde mycket väl kunna hända att i vissa fall exemplen kunde hava valts bättre.

Domkapitlet vill först yttra sig angående *Evangelieboken i egentlig mening*, d. v. s. evangelier och epistlar m. m. samt Herrens lidandes historia. Denna huvuddel har av Eders Kungl. Maj:t blivit fastställd, medan övriga delar av Evangelieboken (i vidsträckt mening) ej ansetts böra bliva föremål för dylik solenn sanktion.

Nu gällande Evangeliebok erhöll Kunglig fastställelse år 1921. Till grund för denna ligger ett av 1919 års evangeliebokskommittēerade den 11 oktober 1920 avgivet Förslag, jämte betänkande, vilket förslag varit föremål för Kyrkomötets prövning och av det samma i all huvudsak godkänts.

Vid 1938 års kyrkomöte väcktes av biskop Tor Andræ *motion* (nr 26) om »en varsam revision av nu gällande Evangeliebok». Motionären framhöll att evangelietexterna icke borde ändras utom i tre fall: 2 sönd. i Advent, 3 sönd. i Fastan och Midsommardagen. Gentemot episteltexterna kunde större frihet vara på sin plats. En omflyttning av dessa senare kunde i vissa fall medföra ett bättre samband mellan epistel- och evangelietext. Episteltexterna vore ock emellanåt av för stor längd. Önskvärt vore att nya texter, ej minst ur Gamla testamentet, särskilt Psaltaren, kunde införas. Beträffande kollektbönerna fann motionären somliga lida av en viss torftighet eller vara i behov av en språklig retuschering. I vissa fall kunde övervägas om lämpligare böner kunde insättas.

Beredningsutskottet vid nämnda kyrkomöte ville »bestämt understryka att den revision som kan komma att företagas bör ske med verklig varsamhet och pietet». Man ställde sig tveksam till förslaget om ändringar vid evangelietexterna. Dock vore det lämpligt med vissa ändringar i fråga om epistlarna. Omflyttningar borde beträffande dessa i vissa fall företagas och några dylika texter borde eventuellt förkortas. Utskottet framhöll önskvärdheten av att bättre överensstämmelse mellan en sön- och helgdags-epistel och evangelietexter eftersträvades. Ersättning för eventuellt borttagna perikoper kunde lämpligen hämtas från Gamla testamentet och aftonsångstexterna. Kollektbönerna borde »i huvudsak bibehållas oförändrade», men ansågos vara i behov av en översyn i språkligt hänseende. Utöver vad i motionen hade yrkats, uttalade Utskottet önskemålet att de båda s. k. nya årgångarna högmässotexter genomginges och att texternas rubriker översåges. Utskottet uttalade sig mot förekomsten av alternativa episteltexter.

Kyrkomötet beslöt bifalla Utskottets hemställan om en varsam revision av nu gällande Evangeliebok.

Domkapitlet finner för sin del kyrkomötets starkt markerade *krav på varsamhet* synnerligen väl befogat.

Det torde vara obestriddigt, att omstöpningar av de kyrkliga böckerna ej böra ske med för täta mellanrum. Nu gällande Evangeliebok är icke äldre än år 1921. Det synes redan ur denna synpunkt föga önskvärt att en genomgripande omarbetning så snart efteråt viddtages.

Men vidare bör erinras om att det bakom 1921 års Evangeliebok ligger ett ingående och liturghistoriskt mycket förtjänstfullt arbete, utfört av 1919 års evangeliebokskommitté, Ärkebiskop Nathan Söderblom, domprosten J. Th. Bring, biskoparna Edv. Rodhe och Sam. Stadener. Sekreteraren, pastor J. Kjällgren bör här också nämnas, eftersom han genom sina liturghistoriska kunskaper och sin noggrannhet inlagt stor förtjänst om verket. Det bör uttryckligen påpekas, att 1921 års Evangeliebok på goda grunder på sin tid betraktades och måste betraktas såsom en väsentlig omarbetning av förut gällande Evangeliebok, en generalrevision, avsedd att väsentligen stå sig för en längre tid framåt.

Slutligen vill Domkapitlet såsom sin uppfattning framhålla att den nuvarande Evangelieboken i det stora hela ännu alltjämt kan anses vara fullt användbar. Vad som är önskvärt rör ändringar av enstaka detaljer.

Det nu framlagda, genom Dr. Krook utarbetade förslaget finner Domkapitlet svårigen kunna anses motsvara Kyrkomötets uttryckliga önskemål om stor varsamhet, i vilket önskemål Domkapitlet för sin del, såsom sagt, vill instämma.

Domkapitlet tillåter sig att först genom några nakna och torra *statistiska sifferuppgifter* belysa och styrka denna sin uppfattning om Förslaget, innan Domkapitlet ingår på någon granskning av olika beståndsdelar i Evangelieboken.

Vad angår förändringar beträffande *bibeltexterna*, finner man i 1941 års Förslag 69 nya texter och deltexter införda, medan 82 perikoper föreslås uteslutna och 82 föreslås omflyttade. (Se tabellerna B—D, sid. 459—465.) Dessa siffror förefalla i och för sig höga, men verka ännu mera påfallande, om man gör en jämförelse med omfånget av de ändringar i perikopsystemet, vilka förordades i 1920 års förslag, vilket förslag, såsom nyss nämnts, uppfattades såsom en genomgripande revision i förhållande till

förut gällande Evangeliebok. I 1920 års Förslag förordades nya texter och deltexter i 73 fall; till uteslutning föreslogos 99 perikoper och till omflyttning 69 bibeltexter.

I 1921 års Evangeliebok infördes, enligt 1920 års Förslag, dels *överskrifter* vid de olika sön- och helgdagarna, avseende deras samtliga perikoper, dels rubriker för de särskilda bibeltexterna. Vid en granskning av det föreliggande Förslaget finner man att bland de 73 sammelteckningarna allenast en enda lämnats helt oförändrad. En genomgång av rubrikerna över de olika perikoperna för tiden 1 sönd. i Advent t. o. m. Annandag Pingst ådagalägger att 16 dylika rubriker lämnats helt oförändrade, medan i 205 fall större eller mindre ändringar (ofta högst avsevärda) vidta-

gits i förhållande till nu gällande Evangeliebok.

En alldeles särskild varsamhet bör självfallet iakttagas vid förändringar av *epistel och evangelietexter*. Dessa bibellektioner beteckna ju ett delvis mycket gammalt traditionsarv av samkyrklig natur. Gemenskapen med Nordens kyrkor i detta stycke bör ock i hög grad beaktas och vårdas, då man i sin mån torde på ifrågavarande punkt kunna tala om en nordisk tradition.

En granskning visar att beträffande evangelierna uteslutningar skett i 7 fall. Härvid bör emellertid noga uppmärksammas att dessa mekaniska siffror giva en missvisande föreställning om förhållandet. I det stora flertalet fall gäller det nämligen allenast förkortningar av de traditionellt givna texterna. Helt avlägsnade äro allenast 5 epistelperikoper och 2 evangelieperikoper.

Omflyttningar av epistel- och evangelietexter hava företagits i vida större, ja i ett verkligt påfallande stort omfång. 25 episteltexter hava omflyttats, och 9 evangelietexter hava fått ändrad plats. Bland dessa senare ingår 1 fall, där det allenast är fråga om en förflyttning av ett mindre stycke.

De sakligt betydelsefulla ändringarna uppgå sålunda för epistlarnas vidkommande till $5 + 25 = 30$ fall (motsvarande något mer än 40 % av hela beståndet) och för evangelierna till $2 + 8 = 10$ fall (motsvarande bort emot 15 %). Härvid må emellertid ihågkommas att Kyrkomötet, såsom ovan påpekats, beträffande episteltexterna förordat ändringar i viss utsträckning.

Vad beträffar de s. k. *kollektbönerna*, visar en granskning, omfattande sön- och helgdagarna under tiden 1 sönd. i Advent t. o. m. Annandag

Pingst, att allenast 2 stycken lämnats helt oförändrade, medan i 12 stycken mindre ändringar (omkastade uttryck, nya ord, o. d.) och i 17 stycken större ändringar (stommen densamma som gamla bönen, i övrigt en ny bön) vidtagits, och 5 helt nya böner insatts.

I fråga om de s. k. *evangeliebönerna* framgår av en granskning som omfattar tiden Heliga Trefaldighets Dag t. o. m. Fjärde Bördagen, att allenast en enda bön lämnats oförändrad, medan i 2 några mindre ändringar vidtagits och i 9 större dylika gjorts, samt i 25 fall helt nya böner införts.

Dessa mekaniska sifferuppgifter torde, enligt Domkapitlets mening, med all tydlighet ådagalägga att den gjorda revisionen näppeligen kan sägas motsvara Kyrkomötets önskan om »verklig varsamhet och pietet».

Härefter vill Domkapitlet ingå på en detaljgranskning, vilken dock, såsom förut påpekats, beträffande flertalet punkter allenast avser att vara en exemplifikation.

Förslaget framvisar vissa nyheter beträffande *sön- och helgdagarnas benämningar* samt kyrkoårets uppdelning, i förhållande till vad hittills varit gängse hos oss.

Domkapitlet finner de föreslagna särskilda sammelöverskrifterna för avdelningarna Advent, Jultiden, Påsktiden och Trefaldighetstiden skäligen överflödiga.

Förslaget att införa en uppdelning i Förfastetid, Fastetid och Passions-tid vill Domkapitlet bestämt avstyrka. Ett återinförande av en i vår Kyrka sedan länge bruten tradition i detta stycke skulle hos oss bliva meningslös, då vi ju ej hava någon påbjuden fasteobservans, som kan markera Fetisdag och Askonsdag. Termen »Passionssöndagen» för 5 sönd. i Fastan

är så glömd, att dess återinförande endast skulle verka förvirrande. Redan Olaus Petri har benämningen 5 sönd. i Fastan. Svensk evangelisk tradition har en fast och klar linje om en faste- och passionstid, från Fastlags söndagen till Palmsöndagen, såsom förberedelse till Påsk och kulminerade i Stilla Veckan. Här må ock erinras om det otillfredsställande som skulle uppstå därigenom att varken Kyrkohandbok eller Psalmbok korrespondera med den föreslagna tredelningen. Ej heller Kyrkolagen känner denna indelning. Jfr ock Lag 12 sept. 1921 (nr 589) samt Kungl. Förordn. 12 sept. 1921 (nr 591). Man kan med stort skäl befara att om den för Evangelieboken föreslagna uppdelningen bleve införd, missförstånd skulle komma att uppstå.

Förslaget till namnförändring beträffande Trettondedag Jul kan Domkapitlet ej tillstyrka. Seden att kalla dagen »Heliga Tre Konungars dag» torde icke vara äldre än 1300-talet, och detta namn vilar, som bekant, på en fri fantasiskapelse av legenden. Benämningen har icke upptagits i det evangeliska Tyskland eller England och ej heller i Missale Romanum. I Norges kyrka heter dagen numera, med en på senare tid vidtagen ändring, »Kristi åbenbarings dag». Finlands kyrka har namnet »Trettondagen». Endast Danmarks kyrka har benämningen »Hellig tre Konges Dag». Trettondedagen är ett hos oss nu så gängse namn, att ett återknytande till den brutna traditionen synes otjänligt. Skulle man dock vilja giva Trettondedagen ett annat namn, vilket emellertid ej torde vara på något sätt behövt, borde man snarare söka anknytning i »De vise männen» eller i Betlehemsstjärnan.

De föreslagna förkortningarna »Söndagen närmast efter Jul» resp. »Sön-

dagen närmast efter Nyår» till »Söndagen efter Jul» resp. »Söndagen efter Nyår» kunna anbefallas såsom bekvämare.

Förslaget har såsom underrubriker inom parentes infört en mängd *latinska namn på sön- och helgdagar*: Circumcisio Domini, Epiphania, Quinquagesima eller Esto Mihi, Invocavit, Reminiscere, Oculi, Laetare, Dominica de passionis (!) eller Judica, Palmarum, Quasimodogeniti eller Dominica in albis, Misericordias Domini, Jubilate, Cantate, Rogate, Exaudi, Transfiguratio Christi, Purificatio Beatae Mariae Virginis, Annuntiatio Beatae Mariae Virginis.

I några fall hava dessa namn samma innebörd som det svenska namnet (Palmarum, Rogate, Transfiguratio, Purificatio, Annuntiatio) och äro då påtagligt onödiga. Man torde väl få räkna med någon kunnighet i det gamla förnämliga latinska kyrkospråket hos flertalet präster. De namn från Esto Mihi till Exaudi, som äro tagna från begynnelseorden till de romerska introitus-antifonerna, äro däremot till sin innebörd obegripliga även för den latinkunnige, såvida han ej hämtar förklaringen ur det romerska missalet. Det är att märka att icke heller romerska kyrkan har dessa namn som officiella, utan den har, som vi, termerna Söndagar i Fastan och Söndagar efter Påsk. Så är ock engelska kyrkans sed. Icke heller dessa namn synes det föreligga några verkliga skäl att införa, då, som Förslagets upphovsman mycket riktigt framhåller (sid. 422), arkaiserande strävanden ej böra få vara utslagsgivande. Detsamma är fallet med några namn av annan art, såsom Circumcisio Domini, Quinquagesima, Dominica in albis. Om Dominica passionis är redan talat.

Beteckningen »Epifania» (stavning med ph bör givetvis undvikas; jfr de bibliska namnens transskription i den gällande bibelöversättningen) är den enda som man skulle kunna tänkas bära reflektera på såsom under rubrik vid Trettondedagen. Denna beteckning har djup innebörd. (Jfr ock norska kyrkans nyinförda namn på Trettondedagen »Kristi åbenbarings dag».) Men man torde få utgå ifrån att detta ord ej är folkligt eller till sin innebörd allmänt bekant.

Det föreslagna namnet »Emausdagen» (givetvis bör det heta Emmausdagen) för Annandag Påsk verkar ganska onödigt.

Beteckningen »Den gode Herdens söndag» (2 sönd. e. Påsk) är i sig själv mycket tilltalande, men synes knappast bära få sin plats såsom söndagsnamn i Evangelieboken.

Söndagsbenämningen »Petri och Pauli Dag» för 5 sönd. e. Tref. synes Domkapitlet i hög grad omotiverad. Hågkomsten av Peter-Paulsdagen, den 29 juni, torde vara ganska förbleknad för den svenska kyrkomegheten, ja det är väl mycket ovisst om prästernas flertal äga kunskap om dagen i fråga.

Vid de 4 årliga Böndagarna torde det vara önskvärt att det för dagens firningsämne karakteristiska namnet sättes som huvudrubrik. Däremot torde beteckningen med böndagens ordningsnummer bära placeras som under rubrik. De båda sista Förslagen till reviderad Kyrkohandbok hava den av Domkapitlet förordade anordningen, vilken ock lämpligen må följas av Evangelieboken.

Domkapitlet finner den i Förslaget vidtagna anordningen, att såväl de vid vissa dagar förekommande s. k. högtidsbönerna inflyttas i själva Evangelieboken under respektive sön- och

helgdagar, synnerligen tacknämlig. Den hittillsvarande placeringen av dessa antifoner och böner i det bifogade handboksutdraget är avgjort underlägsen från församlingens synpunkt. — Ordalydelsen vid antifonerna och högtidsbönerna skall givetvis konformeras efter Kyrkohandbokens definitiva form. I varje fall beträffande antifonerna torde man bära hålla ändringar i det senaste Kyrkohandboks-förslaget för nödvändiga.

Förslagets placering av de alternativa predikotexterna under 3—5 sönd. i Fastan, *efter* de äldre texterna (ej, såsom nu, parallellt med dessa), torde innebära vissa fördelar framför den nuvarande uppställningen, som verkar något »grötig», även om det ej kan bestridas att Förslagets anordning också innebär en viss olägenhet.

I Förslaget hava alla *hänvisningar till Svenska psalmboken* strukits. Detta avlägsnande torde bära beklagas, framför allt med hänsyn till Evangeliebokens användning vid andakt i hemmet, en användning som får anses vara vanlig nog, då man en söndag ej kommer i kyrkan. — Härjämte bör erinras om att i det sista, i år avgivna Kyrkohandboks-förslaget alla psalmanvisningar avlägsnats, även de få som ingå i nu gällande Kyrkohandbok.

Evangeliebokens psalmanvisningar bära, enligt Domkapitlets mening, vara få (såsom ock fallet är i nu gällande Evangeliebok). Detta urval kräver mycket stor omsorg och omtanke och bör ske efter noga genomtänkta principer. Det torde ej kunna bestridas att vår nuvarande Evangelieboks principer i detta stycke ej varit helt lyckade. Naturligtvis bör nu ock det nytillkomna psalmstoffet i 1937 års Psalmbok komma till användning. (Även det psalmstoff som tillkom genom 1921 års Nya psalmer bör mera ut-

nyttjas än vad fallet är i nu gällande Evangeliebok.)

I fråga om några rent utvärtes ting vill Domkapitlet påpeka att det uppmärksammat att de gammaltestamentliga perikoperna av poetisk byggnad i Förslaget tryckts såsom sammanhängande text (utan brutna rader), medan däremot poetiska citat från Gamla testamentet inom nytestamentliga perikoper markerats såsom poesi genom brutna rader (dock ej fullt konsekvent, t. ex. II högm. 2 sönd. e. Trett.).

Interpunkteringen måste anses vara i behov av en genomgående och grundlig översyn. Förslagets interpunktion — utom beträffande bibeltexterna (där gällande Kyrkobibel följes) — synes närmast ansluta sig till den som använts i 1937 års Psalmbok. En fullt genomförd, enhetlig princip bör tillämpas, oavsett vilket system man beslutar sig för att lägga till grund. Man torde härvid böra överväga om ej samma interpunktion bör följas såväl för bibeltexterna (ev. genom omkommatering i förhållande till 1917 års Kyrkobibel) som för böner och övriga beståndsdelar. Interpunktionen i Evangelieboken synes böra vara densamma som i den nya Kyrkohandboken.

Ibland förevarande minutier vill Domkapitlet erinra om en viss egensinnighet beträffande stavningen av några bibliska namn i Evangelieboksförslaget, t. ex. Cornelius, Nicodemus, Emmaus. Accenter vid genitivformer av substantiv på -s äro i regel överhoppade, t. ex. Tiberias sjö, Stefanus dag. De i nu gällande Kyrkobibel undvikna latinska genitivändelserna på -i, t. ex. Petri, Pauli, Lasari, Jairi äro i det föreliggande Förslaget (i motsats till nu gällande Evangeliebok) återinförda. Stavningen Domsöndagen, i mot-

sats till nuvarande Evangeliebok och Kyrkohandbok (samt de båda sista Handboksförslagen), betecknar en avgjord försämring.

Inom Domkapitlet hava uttalats starka tvivelsmål om lämpligheten över huvud av den i 1921 års Evangeliebok nyinförda ordningen med rubriker för de skilda perikoperna. (En av domkapitelsledamoten, professorn Hj. Lindroth, författad, i Svensk Kyrkotidning, nr 25 för innevarande år, införd artikel i denna fråga bilägges Domkapitlets underdåniga utlåtande.) Domkapitlets flertal, som väl besinnar de svårigheter som ur olika synpunkter äro förbundna med dylika rubriker, finner dock ej tillräckliga skäl skäl föreligga att bryta med den år 1921 införda ordningen.

Domkapitlet anser det vara ett ofrånkomligt krav, som bör ställas på dessa rubriker — vare sig det gäller huvudrubrikerna för de olika sön- och helgdagarna eller de skilda perikopöverskrifterna — att de formuleras enkelt och koncist samt med en viss kärvhet. Perikopernas överskrifter böra med saklighet peka på textens kärna. De få ej formuleras så, att de inbjuda predikanten att nyttja dem såsom predikoämnen. Ej heller böra de genom en lyrisk gestalt eller en dramatisk tillspetsning söka fånga stundens stämning. Sådana till känslan appellerande formuleringar tåla ej vid årtiondens nötning.

Förslaget innesluter en rikedom av ofta mycket fyndiga och litterärt väl gestaltade rubrikformuleringar, bland vilka dock ett stort antal, ur nyss angivna synpunkter, mindre väl lämpa sig att intagas i Evangelieboken. Man får i Förslagets rubrikformuleringar ett starkt intryck av den högt begåvade predikanten, som skänker ex cornu opulento. Otivelaktigt kan, vid

utarbetandet av den av Kyrkomötet önskade varsamma revisionen av 1921 års Evangeliebok, i detta stycke en hel del uppslag hämtas ur Förslaget, i förändrad eller oförändrad form.

De många småändringarna i Förslaget synas i regel ganska omotiverade. Och beträffande de större ändringarna har den nu gällande Evangelieboken, enligt Domkapitlets mening, i flertalet fall ett avgjort företräde. De nuvarande formuleringarna gå i huvudsak tillbaka på förslag av en i dylika ting så förfaren stilist som biskop Sam Stadener. Man torde ej böra ändra i andra fall än där en ändring visar sig innebära en tydlig förbättring i förhållande till det förut givna. Påtagliga förbättringar bjudas i Förslaget t. ex. genom söndagsrubriker sådana som dessa: »Livets bröd» (Midfastosönd.; 1921: »Bröd åt dem som hungra», »Frälsarens testamente» (Palmsönd.; 1921: »Avsked»), »Det himmelska medborgarskapet och det jordiska» (23 sönd. e. Tref.; 1921: »Medborgarsinne»).

Såsom exempel på, enligt Domkapitlets mening, ur olika synpunkter mindre lyckade ändringsförslag må, utan närmare motivering, nämnas följande: »Herrens advent öppnar himmelrikets port» (1 sönd. i Advent), »Tidernas höst och Guds rikes vår» (2 sönd. i Advent), »Allvar och sorglöshet inför himmelrikets advent» (I högm. 3 sönd. i Advent), »Guds mandomsanammelse» (I högm. Juldagen), »Simeons välsignelse och profetia» (Ev. sönd. e. Jul; Hanna förbigås), »Förgäves stormar Herodes mot Guds rike» (II högm. sönd. e. Jul), »Försyn och försoning» (II aftons. Nyårsdagen; uttrycket »försyn» svarar ej alls mot Pauli mening), »Ordet, dopet och Anden» (I högm. sönd. e. Nyår), »Konungarnas tillbedjan» (Ev. Trettondedagen; obs. texten innehåller

intet om vare sig »konungar» eller »tillbedjan»), »Friheten under Guds tvång» (II högm. Septuagesima), »Rotfasta i Kristus» (II aftons. Midfastosönd.), »Dödsfiendernas käromål» (Ev. 5 sönd. i Fastan), »Herren tål icke oavhjälpnt nöd» (I högm. 2 sönd. e. Påsk), »Herrens bön (II högm. Bön-söndagen; om Luk. 11:1—13), »Kyrkans kors och löfte» (6 sönd. e. Påsk), »Ämbetet i Kristi kyrka» (II aftons. Annandag Pingst), »Himmelrikets nycklar» (II högm. 5 sönd. e. Tref.), »Tre vägar: till altaret, till vår broder, till domstolen» (Ev. 6 sönd. e. Tref.), »Den kloke förvaltaren» (Ev. 9 sönd. e. Tref.), »Ångerns frälsande kraft» (I högm. 11 sönd. e. Tref.), »Bikt och avlösning» (22 sönd. e. Tref.), »Saligheten är nödvändig för goda gärningar» (II högm. Allhelgonadagen; Luk. 6:20—26).

Man fäster sig, beträffande överskrifterna, vid förslagens medvetna undvikande av det enkla personnamnet på vår Frälsare, t. ex. »Herren Jesus drager in i Jerusalem» (Ev. 1 sönd. i Advent; den gamla perikopbeteckningen »Jesu intåg i Jerusalem» är ju så välkänd från almanackor etc.). Det enkla Jesus-namnet ersättes vid överskrifterna över de ur de fyra evangelierna hämtade perikoperna i de allra flesta fall genom »Herren Jesus», »Herren». Domkapitlet finner inga tillräckliga skäl föreligga för en dylik åtgärd, utan anser fastmer densamma främmande för hittillsvarande svensk tradition. Om man t. ex. i predikan och uppbyggelse-språket av försyn vill ersätta det enkla personnamnet med ett högtidligare uttryck, är detta en helt annan sak. Här gäller det ju historiska texter, vilkas överskrifter synas bära formuleras i samma stil som dessa. — Därtill kommer att anordningen ej i Förslaget är genomförd. Obs. t. ex.

Ev. 1 sönd. e. Trett., I högm. 2 sönd. e. Trett., Ev. 4 sönd. e. Trett., Ev. 1 sönd. i Fastan. Vid Ev. 21 sönd. e. Tref. möter man ett — vid texter ur evangelierna — som det synes ensamstående »Herren Kristus». Någon princip bör följas.

Såsom ett annat utslag av denna samma allmänna inställning av devotio torde man få anse Förslagetets förkärlek för att inflicka epitetet »helig», t. ex. »Herrens heliga dop» (Sönd. e. Nyår), »Det heliga Fader Vår», »Ditt heliga namn». Över huvud synas olika epitet, vilka genom ständig upprepning riskera att verka som konventionella, hava blivit tillfogade i alltför riklig mängd. En ganska påfallande arkaiserande tendens gör sig gällande i överskrifterna, såväl som vid bearbetningarna av böckerna. Man lägger ock märke till Förslagetets stora förkärlek för antitesen. Också detta är ett för Förslaget genomgående characteristicum.

Frågan om *perikopvalet* är uppenbarligen av grundväsentlig betydelse vid ett Evangelieboksförslag. Den ganska begränsade remisstid som stått till Domkapitlets förfogande har tyvärr gjort det omöjligt för Domkapitlet att finna tillräcklig tid för gemensamma överläggningar angående de många i förslaget förordade perikopändringarna.

Domkapitlet har vid sin diskussion inriktat sig på en granskning av de föreslagna ändringarna beträffande de gamla evangelietexterna, eftersom dessa texter, såsom ovan framhållits, äro särskilt betydelsefulla ur traditionens synpunkt och sålunda speciellt ömtåliga.

Domkapitlet finner sig kunna tillstyrka förändringarna beträffande evangelietexterna på Himmelfärdsdagen, där Förslaget förordar ett utbyte

av det ur textkritisk synpunkt sekundära Markusslutet (Mark. 16: 14—20) mot den nuvarande episteltextern (Apg. 1: 1—11) och på 26 sönd. e. Tref., vars gamla evangelium om »De tio jungfrurna» (Matt. 25: 1—13) flyttats som predikotext till en söndag som årligen återkommer, nämligen såsom I Högm. på Domssöndagen.

Beträffande Förslagetets ändringar vid evangelietexterna på Långfredagen i den lukanska korsfästelseberättelsen utbytt mot den stora texten Joh. 3: 14—21), på Trefaldighetsdagen (Jesu samtal med Nicodemus, Joh. 3: 1—15, ersatt av den stora dop- och missionsbefallningen, Matt. 28: 16—20), och på Annandag Pingst, dit Nikodemustexten flyttats, framfördes inom Domkapitlet olika meningar. Goda skäl syntes tala för de nämnda ändringarna, men å andra sidan föreföllo grundade anledningar till betänksamhet också föreliggande.

Vad angår perikopändringarna i allmänhet vill Domkapitlet inskränka sig till att understryka sin mening om att förändringarnas antal bör avsevärt reduceras.

Domkapitlet önskar ytterligare fästa uppmärksamheten vid några få hit hörande specialpunkter.

Att vissa förkortningar i episteltexter hava skett finner Domkapitlet ändamålsenligt. En fråga av principiell innebörd aktualiseras genom Förslagetets förkortning av Ep. 5 sönd. i Fastan. Förkortningen har i detta fall vunnits genom att ur den sammanhängande texten utskära ett par bibelverser. Ur principiell synpunkt kan detta förfarande sättas starkt i fråga. Om man accepterar urklippningsprincipen såsom princip — vilket dock synes vara betänkligt — torde förkortningar och framför allt förenklingar vara möjliga på flera ställen.

Kyrkomötet har uttalat såsom ett

önskemål att större utrymme om möjligt måtte beredas åt gammaltestamentliga texter. En granskning visar att antalet dylika i Förslaget är det samma som i nu gällande Evangeliebok, nämligen 42 stycken. Härvid är att märka att 15 förutvarande texter ur Gamla testamentet uteslutits, medan ett lika antal nya insatts. Högst påfallande är att antalet perikoper ur Psaltaren minskats, nämligen från 19 till 14. Dr. Krook gör gällande att Psaltaren bör reserveras för liturgiskt bruk och endast mycket sparsamt komma till användning som predikotexter. Denna uppfattning kan Domkapitlet på intet sätt dela.

Begynnelse raderna till bibeltexterna äro, såsom i nu gällande Evangeliebok, retuscherade, genom att förbindande småord borttagits, pronomina ersatts etc. Dock är denna välbetänkta åtgärd förbisedd i en del (ofta nyinförda) perikoper, t. ex. II högm. 5 sönd. i Fastan (»sade då»), samma söndag, tredje alternativtexten (»Så tog då»), Ev. Palmsönd. (»Nu hade»), II aftons. Himmelfärdsdagen (»Vad skola vi nu säga *härom?*»; lämpligast borttages hela frågan), Ev. Midsommardagen (»Så var nu»), Ev. Allhelgonadagen (»När Jesus nu»). Den tillagda inledningsformeln vid II aftons. Pingstdagen »I de dagarna» är sakligt otjänlig och stilistiskt oriktig. (Sagda formel brukas endast vid epistlar.)

Ett önskemål vill Domkapitlet uttala om en förändring av beteckningen för de s. k. årgångarna nya predikotexter, detta framför allt ur pedagogisk synpunkt. Om de betecknades t. ex. såsom »Predikotexter för årgång II», resp. »Predikotexter för årgång III», skulle ett välkommet förtydligande vinnas.

Vad härefter angår de s. k. *kollekt-*

och evangeliebönerna vill Domkapitlet först göra några generella erinringar av språklig och stilistisk natur.

Vissa ord och ordformer som Förslaget brukar, men som ej återfinnas i Kyrkobibeln eller Kyrkohandboken, böra avlägsnas, t. ex. »vars» (om person), »varje» (i stället för »var»), »måde» (i stället för »måtte»). Emellanåt har i Förslaget insatts »även» (i stället för tidigare »också»), »ej» (i stället för tidigare »icke»). Man lägger märke till en genomgående tendens att i förhållande till 1921 års Evangeliebok avlägsna hjälpverbet »hava» ur bisatser, även där ur rytmisk synpunkt inga skäl synas föreligga till en dylik åtgärd.

Satsbyggnaden är ej sällan tung och invecklad. Man lägger märke till en del appositionella participalkonstruktioner, t. ex. Ev. b. Nyårsdagen, Ev. b. 25 sönd. e. Tref., Ev. b. Domssöndagen och Ev. b. 1 Bönd. Fall av dubbla, varandra underordnade konsekutivsatser förekomma, t. ex. Ev. b. 19 sönd. e. Tref. Man märker genomgående en förkärlek för ganska ålderdomliga ord, t. ex. »dogse», »dvalja» (i stället för förutvarande »vara»).

Rätt ofta äro de olika leden, vilka för att underlätta läsningen äro markerade genom nya rader, alldeles för långa — 3 rader och mera — vilket visar att den rytmiska behandlingen ej är tillfredsställande. Indelningen i dylika led är ej heller alltid fullt nöjaktig.

Påfallande är den ordrikedom som utmärker författarens stil, vilken är mycket individuell. Han har en förkärlek för dubbeluttryck och sammanstatta ord, något som gör sig genomgående märkbart. Om Förslagets benägenhet för antiteser, poetiska vändningar o. d. är förut erinrat. Dylika påfallande vändningar eller uttryck

kunna återkomma inom en och samma bön eller inom varandra mycket närstående.

Det anförda må belysas genom några exempel.

Exempel på älsklingsuttryck äro: »förinna», »förläna» (i stället för tidigare »giva»; också brukat med objektssats utan personobjekt), »förtro någon att», »kyrka» (i stället för tidigare »församling», resp. »kyrka och församling»), dubbeluttrycket »hjärtan och samveten», »din försyns skickelser», »frälsarekärlek», »försöningslidande», »undergärning», »offergärning» (båda de sistnämnda uttrycken i Ev. bönen Långfredagen), »porten till Guds rike» (i Ev. bönen 10 sönd. e. Tref. 2 ggr), »klarsyn». Man lägger ock märke till den förkärlek med vilken uttrycken »himmelriket», »Guds rike», »kallelsen» (= den jordiska uppgiften) brukas. De återkomma så ofta, att det blir något för mycket.

Ordet »värv» möter två gånger i en och samma bön (Ev. b. Allhelgonadagen).

Såsom exempel på poetiska vändningar må anföras följande: »vårt jordelivs dagar» (Ev. b. 2 sönd. i Advent), »evighetens morgon bräcker» (samma ställe), »våra hems daglige och omistlige gäst» (Ev. b. 2 sönd. e. Trett.), »väck våra hjärtan och samveten för andens vind» (Ev. b. Annandag Pingst), »våra fattiga liv», (Ev. b. Domssöndagen), »svaga dödliga», »nycklarnas makt» (Ev. b. 22 sönd. e. Tref.), »vilka du en gång givit din kärleks fasta grundval» (Koll. 3 sönd. e. Tref.), »inså» (Koll. 6 sönd. e. Tref.).

Erinringar torde med fog kunna göras t. ex. mot uttrycken »vi må förunnas» (Koll. Kyndelsmässodagen), »du levande Guds bröd» (Ev. b. Midfastosönd.), »alla deras Gud» (Koll.

Tref.sönd.), »söka och giva varandra förlåtelse» (Ev. b. 6 sönd. e. Tref.), »synliga och osynliga skyddsandar» (Ev. b. Mikaelssöndagen; »synliga skyddsandar»!), »betänka syndens börda» (Ev. b. 1 Bönd.), »gudomlig kärlek till vår nästa» (Koll. 1 Bönd.), »dina barn här på jorden» (Ev. b. 4 sönd. e. Tref.; kommat måste placeras *efter* barn).

Onödiga ändringar synes det innebära, när t. ex. uttrycket »den allsmäktige Gudens Son» ändrats till »Guds, den Allsmäktiges, Son». — Ändringen i Koll. Mikaelssöndagen av »med din hjälp» till »med dina sändebuds bistånd» synes ej önskvärd. Mindre tjänligt synes det ock vara att flerstädes återinföra ordet »djävulen» när nu gällande Evangeliebok använder omskrivning eller företaget strykning. När det hittills hetat »synden och döden», torde ingen komplettering med djävulen behöva införas.

I en del fall är man i tveksamhet om tryckfel föreligga, t. ex. Ev. b. Långfred. »till dess du för denne din Sons offergärning» (intet »skull»), Ev. b. Allhelgonadagen »göra» (torde böra läsas »gör»). Domkapitlet har uppmärksammat att vissa tryckfel rättats i bokhandelsupplagan. Denna upplagas nytillagda företal innehåller de mycket störande tryckfelen »codex evangeliarum», »liber evangeliarum».

Vad härefter angår särskilt *kollektbönerna*, vill Domkapitlet uttala som ett bestämt önskemål att inga ingrepp göras annat än där stilistiska språkliga eller innehållsliga skäl att ändra den nuvarande lydelsen förefinnas. Det föreligger enligt Domkapitlets uppfattning intet tillräckligt skäl för en avsiktlig och så långt som möjligt genomförd konformerings med Missale Romanum. Av större värde

är månhet om bibehållande av den svenska traditionen i dess äldre former, men också sådan den representeras av nu gällande Evangeliebok. 1919 års Evangeliebokskommitté hade i sin sekreterare, Pastor J. Kjällgren, en liturgihistoriskt mycket kunnig och ytterst noggrann medarbetare, vilken nedlagt stor omsorg på kollektbönernas gestaltning. (Se dennes »Den svenska epistelmässan lämpad till kollektbönerna».)

Domkapitlet finner Förslaget icke vittna om tillräckligt sinne för kollektbönernas speciella stiltyp. Denna utmärkes av relativ strävhet och korta rytmiska led. En bearbetning av de gamla kollektbönerna måste ske på sådant sätt, att man icke genast märker vad som är nytt. Kollektstilen bör bevaras, med dess karakteristiska rytm och begränsade, dämpade ordval. En retroversion till latin skall alltid utan svårighet kunna låta sig göras, om det må vara tillåtet att på detta tillspetsade sätt åskådliggöra stilkravet.

De gamla kollektbönerna äro med mycket få undantag (1, 3 och 4 sönd. i Advent) ställda till Gud. Därför bör införande av en Kristusinvokation helst undvikas (Långfred.). Formuleringen »Herre vår Gud», vilken i Förslaget införts med nästan tröttande enformighet (under tiden 1 sönd. i Advent till 5 sönd. e. Trett. cirka 10 ggr), har ej sin plats i kollektstilen. (Jfr hur högst främmande ett »deus noster» skulle klinga.) En viss benägenhet att normalisera nu gällande formuleringar genom invokationens framflyttande till första platsen och och genom inläggande av ett »vi bedja dig» kan iakttagas. Den för Tref. söndagen i Förslaget nyinförda kollektbönen är i och för sig mycket både ståtlig och klangfull, men den harmonierar alls ej med kollektstilen

och bör därför ej komma till användning såsom kollekt. Vid kollektbönen 1 sönd. i Advent, vilken bön onekligen erbjuder sina svårigheter, bör observeras att Förslaget bibehåller allusionen till Psaltaren 80:3 i sin revision av Lilla Bönboken (nr 65). I kollektbönen 18 sönd. e. Tref. synes den så specifikt lutherska formuleringen »salighet nödvändig för goda gärningar» föga passa samman med kollektbönernas romerska ursprung.

Vid de s. k. *evangeliebönerna*, som ingalunda kräva samma varsamhet mot traditionen som kollektbönerna, torde man först böra fatta den principiella frågan om bruket av Veit Dietrichs böner i deras hittillsvarande svenska form mycket klart i sikte. Det synes Domkapitlet som om Förslaget ej tagit denna principfråga i övervägande, utan gått fram med en viss planlöshet. Det torde nog böra övervägas om man rent av kanske borde bryta med hittills följd tradition och slå in på en ny väg genom att ur kyrkans böneskatt välja ut klassiska böner av olika bedjare, i stället för att lappa på Veit Dietrich eller göra utgallringar bland hans böner, i båda fallen efter rätt tillfälliga krav. Man torde ock böra överväga om ej skäl föreligger till att utvidga samlingen av dessa böner, så att var och en av de tre högmässotexterna finge sin bön. Böner som på ett naturligt sätt skola taga hänsyn till tre olika bibeltexter äro naturligt nog mycket vanskliga att åstadkomma. — Domkapitlet är naturligtvis fullt medvetet om de nu berörda frågornas stora vansklighet, såväl som om det omfattande arbete, vilket eventuellt skulle bli behöfligt.

I detta sammanhang skulle Domkapitlet vilja ifrågasätta om det ej vore mycket både lämpligt och önskt

värt, att ett sakregister över evangeliebönerna utarbetades, för att så befärja dessa böners rikligare användning för det enskilda fromhetslivets behov. Ett dylikt register borde dock ej göras separat, utan inarbetas i det sakregister som otvivelaktigt bör åtfölja Lilla Bönbokens böner. (Om Bönboksregistret se vidare nedan.)

Ett allmänt och berättigat önskemål sedan gammalt är att ifrågasvarande böner måtte förkortas. Anledningen till att de så sällan användas torde i ej ringa mån vara att söka i deras längd.

En undersökning för tiden från Påskdagen t. o. m. 4 Bönd. (= 48 sönd- och helgdagar) visar att evangeliebönerna i Förslaget äro (minst) lika långa som nu i 25 fall, medan de däremot hava förlängts i 17 fall och förkortas i endast 6 fall.

Beträffande evangeliebönernas stil bör erinras om att Förslaget i en del fall infört avslutningsformler som, i varje fall överbärande, äro karaktäristiska för kollektbönerna, t. ex. »genom samme din Son», eller »vilken lever och regerar» etc. (Det är sant att dylika avslutningsformler en del gånger förekomma redan i nu gällande Evangeliebok, men antalet torde i alla händelser ej böra ökas.)

I vissa fall, såsom t. ex. på 4 Bönd., har den nya evangeliebönen närmast fått karaktären av en liten allmän kyrkobön.

Vad slutligen angår den Evangelieboken inledande artikeln »Kyrkoåret», kan Domkapitlet icke finna dennas gestaltning i Förslaget tillfredsställande. Nu gällande Evangelieboks motsvarande avdelning synes i det hela avgjort överlägsen, om än en översyn kan vara motiverad. Man fäster sig vid Förslagets legalistiska inledning. Mot olika uttryck torde befogade er-

inringar kunna göras, t. ex. »lag» i betydelsen av dekalog, sabbaten såsom begynnande med Sinailagstiftningen, sabbaten såsom »genom Herren Jesus Kristus omskapad till söndag», omdömet »krämaranda», termen »Quinquagesimatiden» o. s. v.

Härefter övergår Domkapitlet till att i korthet yttra sig om de delar av Evangelieboken i vidsträckt mening, vilka ej ansetts böra bliva föremål för Kungl. sanktion utan helt och hållet lämnats åt Kyrkomötets avgörande.

I anledning av motion nr 18 vid 1938 års kyrkomöte beslöt Kyrkomötet att hos Eders Kungl. Maj:t anhålla om en översyn eller omarbetning av det i »En liten Bönbok», ingående *lektionariet*, eventuellt i samband med en revision av nu gällande Evangeliebok. Motionären framhöll önskvärdheten av att tvenne nya serier tillades, vilka borde ansluta sig till kyrkoåret i stället för — såsom hittills — till kalenderåret. Det föreliggande Förslaget erbjuder en hel nyarbetning, i två serier, som skulle ersätta det hittillsvarande lektionariet, vilket likaledes har dubbla serier, det ena avsett för endast en andaktsstund om dagen, det andra avsett för tvenne dylika.

Det har icke varit Domkapitlet möjligt att ägna det framlagda förslaget till hel omgestaltning av lektionariet någon nämnvärd granskning. Det allmänna intryck Domkapitlet erhållit är gott. En omsorgsfull detaljprövning måste dock göras före ett eventuellt antagande.

Hänvisningar till psalmer i Svenska psalmboken äro nu tillagda, en åtgärd som synes innebära en avgjord vinst.

En svårighet ligger i omfånget. Det äldre lektionariet med dess båda se-

rier omfattade i editio princeps 5 sidor, medan Förslaget nya lektionarium upptar icke mindre än 23 sidor. Härtill kommer att stora vanskligheter ur utrymmessynpunkt torde yppa sig vid tryckningen av psalmböcker i vanligt format. Bredden av textsidan i Förslaget är ju ovanligt stor. I en upplaga med litet format torde man nödgas taga ett fördubblat antal rader i anspråk. Det måste anses synnerligen angeläget att Evangelieboken ej sväller ut alltför mycket. Man torde böra räkna med möjligheten att i en framtid förläggare kunna frestas att utesluta vissa partier som ej tillhöra Evangelieboken i inskränkt mening, i avsikt att så göra boken billigare och nättare.

Rubricering av 1 maj såsom tillhörande »kyrkoårets övriga helgdagar» synes Domkapitlet föga tilltalande eller sakligt riktigt.

Då termen »lektionarium» nu lär få anses ganska välkänd, torde ej tillräckliga skäl föreligga att frångå stavnings- i nuvarande Evangeliebok och återinföra stavnings »lectionarium».

Man fäster sig vid att Psaltarurvalet för bruk vid morgon- och aftonandakter i hemmet åsyftar en cykel på 6 veckor, medan Förslaget vid omarbetningen av Lilla Bönbokens dagliga husandakter rör sig med 8 veckor.

Slutligen får Domkapitlet beträffande böneavdelningen i den s. k. *Lilla Bönboken* anföra följande.

Det föreliggande Förslaget innebär en högst väsentlig utökning och en genomgripande omarbetning av den hittills gällande Lilla Bönboken, vilken avdelning nyskapades för Evangelieboken år 1921. Förtjänsten av detta kvalitativt synnerligen värdefulla parti i nu gällande Evangeliebok tillkommer väsentligen framlidne biskopen Sam Stadener. Han har både sam-

manbragt materialet och givit det dess stilistiska utformning.

1936 års kyrkomöte anhöll i underdånig skrivelse 4 nov. 1936 (nr 14) om utökning i någon mån av antalet böner för morgon- och aftonandakten i 1921 års Evangeliebok. Denna Kyrkomötets önskan har villfarits av Kungl. Maj:t, därigenom att en ny, en fjärde vecka omfattande serie av dylika morgon- och aftonböner tillagts. Denna utvidgning förelåg färdig år 1938.

Det förefinnes *icke* någon av Kyrkomötet uttalad önskan om en revision av den Lilla Bönboken.

Det av Dr. Krook nu framlagda Förslaget innebär emellertid, som sagt, en mycket omfattande utvidgning av antalet av de i ifrågavarande bönbok ingående bönerna. I en del fall hava böner uteslutits, vilka ha sin plats i nu gällande Lilla Bönbok. En granskning av det i Förslaget uteslutna, resp. nytillkomna stoffet försvåras i högsta grad därigenom, att ingen förteckning över dessa uteslutningar, resp. tillägg bifogats. Förteckningar över författare och ämnen — av samma art som i 1921 års Lilla Bönbok — äro oundgängligen av nöden och måste bifogas, för den händelse en omarbetning av Bönboken skulle befinnas önskvärd.

Domkapitlet vill starkt ifrågasätta behovet av en starkare omstöpning av den Lilla Bönboken.

Det föreligger en fara för att denna böneavdelning blir för omfångsrik. Domkapitlet vill erinra om att det Förslag som utarbetats av 1919 års Evangeliebokskommitté innehöll böner för 4 veckors dagliga husandakter. Kyrkomötet beslöt att antalet veckor skulle minskas till $\frac{1}{2}$, och detta just av måhet om att Lilla Bönboken ej skulle bliva för stor. 3

Det nu föreliggande Förslaget omfattar ej mindre än 8 veckor för dag-

lig morgon- och aftonandakt. Betecknande nog har i Dr. Krooks Förslag huvudrubriken »En liten Bönbok» avlägsnats. Rubriken ifråga synes ej heller särskilt väl avpassad för en bönbok med 204 nummer. (Den nuvarande Lilla Bönboken visar beträffande samma avdelning 109 nummer.)

Domkapitlet finner sig däremot kunna helt och odelat instämma i Dr. Krooks med värme framförda önskemål (sid. 447 f., 452) om en mera omfattande, av Kyrkomötet auktoriserad bönbok, innefattande klassiska böner, samlade ur Kyrkans rika böneskatt från skilda tider och folk. Men denna sak kräver, såsom Dr. Krook själv framhåller, omfattande undersökningar och grundliga förarbeten, varför detta önskemål omöjligen kan tänkas realiserat under de närmaste åren, utan måste ställas på framtiden.

Såvitt Domkapitlet kunnat finna, synes av bönerna i de 3 + 1 veckorna för daglig husandakt ett dusin vara strukna i Förslaget. Domkapitlet anser icke tillräckliga skäl föreligga för dessa böners uteslutande, eftersom de synas vara fullt användbara.

Starkare skäl menar Domkapitlet föreligga för ändringar beträffande böneståndet vid högtidsdagar, en avdelning i 1921 års Evangeliebok, som torde få anses såsom mindre lyckad och stark än den dagliga husandaktsavdelningen. I förbigående må erinras om att rubriken »husandakten» i Förslaget ändrats till »den dagliga andakten».

Domkapitlet har tyckt sig finna en viss entonighet beträffande böneämnen vid de nytillkomna bönerna för den dagliga andakten. Gällande Lilla Bönbok röjer däremot en ganska påtaglig strävan att vinna omväxling genom anknytning till olika konkreta ämnen. De nytillagda bönerna i Förslagets avdelning för den dagliga an-

dakten äro alldeles övervägande av allmänt kristligt innehåll.

Den i Förslaget nyinförda avdelningen »konfirmations- och nattvardsböner» synes Domkapitlet innebära en vinst, om än antalet böner torde få anses vara allt för stort.

Det nya material som Förslaget erbjuder förefaller till mycket stor del vara hämtat ur Sam. Stadeners ett år omfattande bönbok »Den svenska bönboken». Man skulle kunna hava önskat att böner från Danmarks och Norges kristenhet fått komma med. Nu synas dessa kyrkor vara representerade av allenast en eller ett par böner (1 bön av Kierkegaard).

Formuleringarna vid de signerade bönerna förefalla i allmänhet vara lyckade. Vid de 10 bönerna utan ursprungs-beteckning (inga dylika böner förekomma vid veckoandakterna) lägger man märke till samma stildrag som framträda vid omredigeringen av kollekt- och evangeliebönerna.

Med en viss saknad ser Domkapitlet att antalet böner av Augustinus och Thomas a Kempis (samt Arndt och Scriver) något har minskats, efter vad det vill förefalla.

Vid formuleringen av den stående morgonbönen (nr 3) och aftonbönen (nr 4) bör givetvis tillses att lydelsen blir densamma som kan bli bestämd beträffande Kyrkohandboken. De från Bibeln hämtade bordsbönerna (under nr 8) böra omformuleras till överensstämmelse med skriftordens lydelse i bibeltexten.

Bönerna nr 13 och nr 75 äro uppenbarligen dubletter. Det bör noga tillses att dylika dubbleringar ej förekomma.

I formuleringarna vid de nyinförda bönerna på högtidsdagar förekomma åtskilliga uttryck som torde befinnas otjänliga, t. ex. nr 123 »träda in i Gud», nr 126 »krubbans och korssets

kyrka», nr 145 »generationer stiga och sjunka i stoftet», nr 147 »K Kristus har redovisat sitt försoningsverk inför sin himmelske Fader», »den härliga yttersta dagen». Över huvud torde dessa böners lämplighet i en del fall kunna sättas starkt i fråga.

»Alla själars dag» (nr 146), den 2 nov., torde vara ganska okänd för svenskt kyrkfolk i stort.

En fråga av principiell innebörd rör troheten mot originalen. I nu gällande Evangelieboks Lilla Bönbok äro texterna behandlade med synnerligen stor frihet. De hava helt enkelt upptagits ur någon föreliggande tryckt bönesamling, utan efterforskande av någon äldsta lydelse. Därefter hava de undergått bearbetning med mycket stor obundenhet. Detta förfarande är kanske det enda möjliga eller ändamålsenliga; bönbokstraditionen har säkerligen av ålder rört sig på detta fria sätt. I varje fall skulle en större originaltrohet kräva ett högeligen omfattande forskningsarbete. Önskvärt skulle det dock hava varit att i de fall där större avvikelser från originalen förekomma, resp. kunna förmodas förekomma, en antydning härom hade lämnats genom en formulering av underskriften, sådan som denna: »efter N. N.»

Man kan ifrågasätta om den omgestaltning av Lilla Bönbokens uppställning, som Förslaget uppvisar, i allo är riktigt lyckosam för att främja överskådligheten. Så är t. ex. avdelningsrubriken »Under särskilda förhållanden» (för nr 154 t. o. m. 184) ej särskilt upplysande.

Givetvis sparar man ett högst avse-

vårt utrymme genom att avtrycka »Ordningen för hemmets dagliga andakt» endast en enda gång, men det torde dock ej kunna förnekas, att den förutvarande, ganska spatiösa uppställningen är enklare för menig mans bruk.

Det torde böra starkt ifrågasättas om det är tjänligt att, såsom Förslaget gör, insätta trosbekännelsen såsom *stående* moment vid ordningen för den dagliga morgonandakten. Detta dagliga, stående bruk av Apostolicum torde komma att verka främmande på de flesta håll bland svenskt kyrkfolk.

I stället för den nuvarande inledningen »När man tager sig för att bedja» har i Förslaget insatts såsom ett avslutande parti »Några ord om bönen av erfarna bedjare». Vad som här bjudes är av synnerligen förnämlig beskaffenhet. Icke minst gäller detta i fråga om det långa citatet av biskop Einar Billing. Man torde dock kunna uttala en viss tveksamhet om tillgängligheten av detta uttalande för menig man.

Domkapitlet vill uttala sitt starka tvivelsmål om tiden verkligen ännu är inne för en genomgripande omstöpning av Lilla Bönboken. Däremot finner Domkapitlet det i hög grad önskvärt att arbetet på en större, kyrkligt auktoriserad bönbok tages upp, även om detta verk måste beräknas taga avsevärd tid i anspråk, på grund av de forskningar som måst måste företagas för att nå fram till ett tillfredsställande resultat. Vid detta arbete kan säkerligen mycket av det i Dr. Krooks Förslag framkomna vara till avsevärt gagn.

Småorglar för kapell, skolor och hem.

II.

Det må anses ovedersägligt, att de i föregående artikel¹⁾ behandlade instrumenttyperna icke äro fria från musikaliska brister, vilka i varje fall göra dem mindre lämpliga som ersättningsinstrument för piporgeln. För den, som är övertygad om värdet i de klangliga och musikaliska fakta, som äro förbundna med piporgeln, inställer sig därför osökt frågan: *behöver piporgeln ersättas?* Inledningsvis framhölls, att det ofta är framför allt tvänne åsikter, som föranleda ett jakande svar på denna fråga. Man menar, att en piporgel kräver ett betydligt, i de flesta fall obefintligt utrymme och att en dylik i förhållande till »en annan orgel» är alltför kostsam. Det kan vara skäl att närmare pröva dessa båda åsikter på deras sanningsvärde.

Föreställningen att en piporgel fordrar mycket utrymme, är icke förvånansvärd, i synnerhet icke om man t. ex. tänker på hur ofta lekmän (kyrkorådsledamöter o. a.) få lyssna till klagomål från orgelbyggare över de trånga orgelläktarna. Härmed vill icke sägas, att detta knotande icke i de allra flesta fall skulle vara mer än befogat. Det synnerligen rättmätiga kravet på tillräckligt utrymme för orgeln på kyrkläktaren har som bekant redan för flera år sedan fått livligt understöd från organistföreningens sida i officiella önskemål härom till vederbörande myndigheter. Men detta betyder icke — och det är detta, som nu skall understrykas — att den orgeltyp, som i denna artikel avhandlas, skulle kräva ett avsevärt utrymme. En piporgel kan nämligen placeras på en högst begränsad plats eller annorlunda uttryckt: piporgelns storlek och därmed dess utrymme kan i viss mån rättas efter de givna platsförhållandena. Denna tes kan synas mången skäligen enkel och framför allt självklar, men dess framförande här är berättigat därför att man icke med vederbörlig konsekvens tillämpat den i praktiken. Minimigränsen ligger nämligen betydligt lägre än vad man i allmänhet föreställer sig, när det gäller en »riktig» piporgel. Dock måste i så fall ett speciellt byggnadssätt tillämpas: en särskild småorgelform måste användas. En sådan liten piporgeltyp är ännu mycket sällsynt i vårt land, men är därför ingalunda en produkt av vår tid. Att den nu är så pass okänd, beror på att den tack vare den musikaliska smakens växlingar och därmed sammanhängande, ekonomiskt anstuckna företeelser på orgelbyggeriets område varit så gott som utdöd de senaste 100 åren. Dessförinnan — fram till omkr. 1850 — har »lillorgeln» en både intressant och lärorik, men för mången obekant eller föga känd historia. Då det i detta sammanhang kan ha sitt intresse, må där-

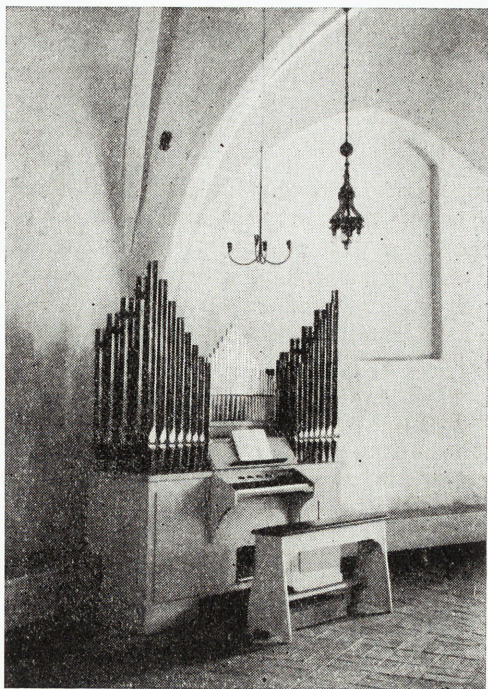
¹⁾ Denna tidskrift årg. 1939 no 4.

för här förtäljas något ur hävderna om de små orgeltypernas förflutna.

Man har att skilja mellan tre småorgeltyper: *regal*, *portativ* och *positiv*. Gränserna mellan de båda senare formerna äro ganska flytande, men skola dock i det följande så långt möjligt upprätthållas.

1. *Regal* kallades en helt liten orgel med uteslutande tungstämspipor. Den uppkom troligen vid mitten av 1400-talet och är den yngsta av dessa små typer. Till en början hade regalen endast en stämma — väl en 8'-d:o — men sedermera förekommo även regaler med två (8' och 4' eller 8' och 16') och tre (8', 16' och 4') stämmor. Regalen har endast en klaviatur med upp till 3 oktavers omfång. Bälverket, som består av två mångfaltiga bälgar skötes icke av den spelande. Piporna hade inga eller endast helt korta uppsatser (av knappt en tums längd). Tönen var därför, som Praetorius säger »gar zu schnarrhafftig». Instrumentet var genom sitt lilla format behändigt och lätt att transportera och dess utbredning och användning blev vidsträckt under 15- och 1600-talen. Praetorius säger, att regalen »kunde icke allenast i furstliga gemak vid taffeln och andra ärliga convivis (!) utan särskilt också i små och stora kyrkor nästan bättre än ett positiv (se nedan!) med lust åhöras och brukas.» Även på teatern och när man skulle göra musik i det fria var regalen bra att ha till hands. Också i kyrkan använde man sig, som Praetorius riktigt anger, av regalen. Att t. ex. Buxtehude värderade den som kyrkligt continuoinstrument, framgår av att han år 1678 förmådde sitt kyrkoråd att inköpa »ein doppelt sechzehnfüssiges Regal», d. v. s. en regal med en 8'- och en 16'-stämma. Den skulle användas icke på körläktaren utan »på orgeln» till befrämjande av helgdags- och »Abendmusiken» där. Vid sanglektionerna i dåtidens skolor brukades regalen som hjälpinstrument. Från bachtidens Leipzig veta vi, att Thomanerna, när de skulle sjunga utomhus, ofta medförde en skolan tillhörig regal. För att man icke ens på resor skulle behöva vara utan det populära instrumentet, konstruerades t. o. m. särskilda reseregaler. För förekomsten av regaler i svenska landsortskyrkor giver bl. a. Hülphers två belägg, båda från 1600-talet. Folkärna kyrka hade »et dubbelt Regal», som 1657 inköpts från Stockholm, och till Österåkers kyrka skänktes år 1672 en regal, som kostat 100 riksdaler och som ansågs så »rar», att man använde den endast på högtidsdagar. Med 1700-talets ingång börjar regalens levnadstid nalkas sitt slut. 1739 kan Mattheson uttrycka sin förvåning över och sitt ogillande av att »man ännu här och där brukar dessa snarrande, förtretliga verktyg». Som instrument för sämre värdshus levde den ännu kvar någon tid, innan den slutligen föll i fullständig glömska.

2. *Portativ* var, som namnet säger, en »bärbar» orgel. Under äldre tider voro alla orglar relativt små och strängt taget portativa och först på 1100-talet framträder portativet såsom en självstän-

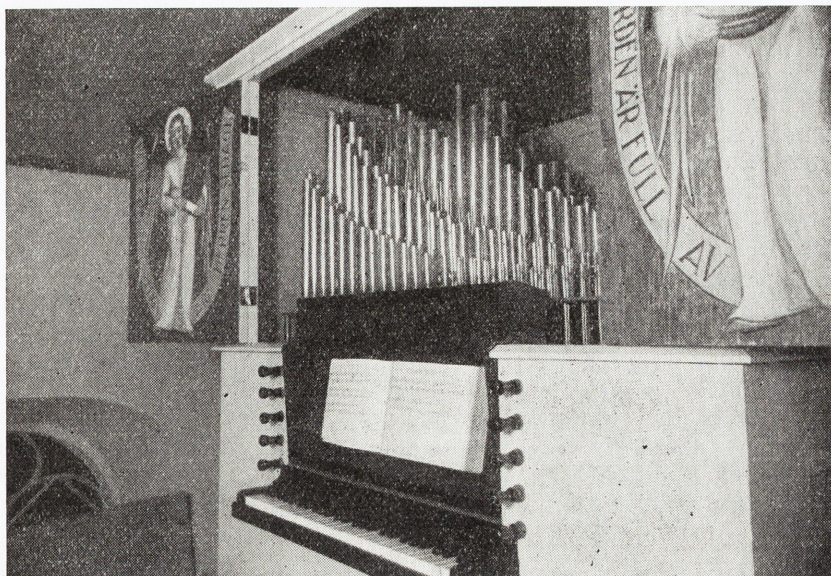
Avbildn. 1. Dansk positiv, byggt 1939 för
Båstads kyrka i Skåne.

Disposition: Gedakt 8'
Principal 4'

dig orgelform. Man kan skilja mellan två portativtyper: det egentliga portativet eller armorgeln, som den även kallas, och en större typ, som mera närmade sig positivet i storlek. Man hade av denna större form portativ, som stod på bordet (bordsorgel) och ännu större, som brukades vid processioner (processionsorgel) eller vid furstligas resor, då vederbörandes musikkapell, som i regel beledsagade på resan, ofta medförde en bärbar orgel. Sådana orglar buros av särskilda s. k. »orgeldragare». — Den lilla armorgeln, portativet i egentlig mening, är ur orgelhistorisk synpunkt den mera intressanta typen. Den hölls under spelet på den spelandes knä — eller bars i ett band om halsen. Högra handen spelade på den diminutiva klaviaturen och vänstra handen skötte den på instrumentets baksida anbringade lilla bälgen. Portativet hade mellan 6—24 labialpipor, alla öppna (Gedaktpipor synas aldrig ha förekommit i ett portativ). Den största pipan var högst 2' lång, vanligen kortare. Instrumentets lägsta ton låg alltså — i varje fall klangligt — mellan c^1 och f^1 . Det hade alltid endast *en*

stämma, men var ofta försedd med en eller flera s. k. bordunpipor, med vilka man kunde åstadkomma orgelpunkteffekter. Bordunpipan sattes i funktion med speciella inkopplingsanordningar. En annan högst intressant detalj var, att i de högst utvecklade portativen synes ha förekommit dubbla pipor för enharmoniska toner. Det fanns sålunda t. ex. en pipa för tonen *giss*, en annan för *ass*, en pipa för *diss* och en annan för *ess*. Genom mekaniska konstruktioner kunde allt efter tonarten man spelade i, den ena eller den andra av dessa enharmoniska pipor fås att ljuda. I de äldsta portativen hade *alla* piporna samma genomskärningsmensur d. v. s. modernt uttryckt: genomskärningsmensen var variabel. (Variabel därför att förhållandet mellan piplängd och pipvidd starkt varierade från pipa till pipa.) Detta medförde en changerande klangfärg. De lägsta piporna hade en mera stråkbetonad klang, de mellersta en principaltartad och de högsta piporna flöjtton. Längre fram användes ett mera konstant mensurförhållande, vilket medförde en likartad klangfärg över hela tonområdet.

Portativet blev icke som positivet ett kyrkans eller hemmets utan helt och hållet ett profant instrument. Sin största användning fick det särskilt under 13- och 1400-talen oerhört omtyckta portativet i friluftsmusiken, i dansmusiken och som instrument för dåtidens musikaliska »farande svenner»: »jongleurs» och vad de annat kallades. Även i Sverige brukades portativet. Om dylika är det med all säkerhet tal i skildringen från år 1374 av Katarinas ankomst till Linköping med moderns, den hel. Birgittas, kvarlevor: »Orglarna stimmade i fagrade ljud, basuner, harpspel och allsköns lekareinstrument hördes på alla gator — — —» (Norlind: Svensk musikhistoria, sid. 38). Om portativets — eller *organetto* som det kallades i Italien — starka ställning i dåtidens musikkiv vittnar följande av fackmän såsom sannolikt betraktade förhållande: Då intet magasin fanns i portativet, utan spelluften gick direkt från bälgen in i den lilla luftlådan, tog spelluften följaktligen slut, när bälgen var helt sammanpressad. Spelet måste då avbrytas ett ögonblick för att den spelande skulle hinna att fylla bälgen med ny luft. Denna egendomlighet i portativets trakterande ger enligt musikhistorikerna förklaringen till den påfallande rikedom på pauser i ars nova-tidens italienska och franska musik. Dessa pauser skulle således vara »bälgfyllningspauser». Portativet skulle alltså t. o. m. ha övat inflytande på den samtida klavermusikstilen. Armorgeln var dels ett ensembleinstrument, som spelades tillsammans med andra dåtida sträng- och blåsinstrument i allehanda sammanställningar, dels var det, trots att dess konstruktion och ringa klaviaturomfång starkt begränsade dess konstnärliga möjligheter, ett klaverspelandens solistiska redskap att visa sin speltekniska såväl som sin improvisatoriska färdighet på. Om både 1300- och 1400-talets två största musikernamn på orgelkonstens område: italienaren *Francesco Landino* (ca. 1325—1397) och tysken *Conrad Paumann* (ca. 1410—1473) visste samtiden att berätta många och

Avbildn. 2. Svenskt positiv, byggt 1940 för Ivö kapell i Skåne.

Disposition: Gedakt 8'
 Principal 4'
 Rörlöjt 4'
 Flageolet 2'
 Larigot 1 1/3'

stora ord av beundran över deras mästertliga förmåga att traktera portativet. Om Landino göres t. ex. följande stämmingsfulla uttalande: »Lärjungarna räcka den blinde mästaren hans instrument. De spämt lyssnande åhörarna äro hänryekta över hans virtuosa spel och den ljuvliga klangen från portativet; fåglarna upphöra med sin sång för att lyssna till mästarens spel — — —» Som portativspelare äro både Landino och Pauman avbildade på sina gravmonument.

Vid begynnelsen av 1500-talet är portativets huvudsakliga roll utspelad.

3. *Positiv*. Positivet, den största av de historiska småorgelformerna, kan sägas ha varit fullt utbildat på 1300-talet. Ett orgelpositiv i klassisk mening är en miniatyrorgel, som vanligtvis icke är golv- eller väggfast, men som dock icke är avsedd att transporteras i samma bokstavliga mening som portativet eller regalen. Den har *en* manual och *ingen* pedal eller endast en bihängd sådan. Stämantalet varierar, men 6 à sju stämmor torde få anses vara ett maximum för det egentliga positivet. I äldsta tider hade denna form endast labiala stämmor, men tämligen snart — redan på 1400-talet — förekommo även tungstämmor. Dessa ha dock alltid räknats

till de mera umbärliga positivstämmorna och förefinnas som regel endast i större positiv.

Av labialstämmorna ha de täckta av praktiska skäl spelat en viktig roll. Fundamentstämman har så gott som alltid varit en Gedakt 8'. Ett säreget undantag synas de av den svenska orgelbyggaren Daniel Strähle förfärdigade positiven utgöra. Han använde nämligen i sina positiv, tydligen med en viss förkärlek, en »Qwintadehna» 8' som grundstämman. Ofta förekom vid sidan av den nästan obligatoriska Principal 4'- en »Flöjt» 4', som ofta har varit en Gedaktflöjt eller en täckt Blockflöjt. 2'-stämman var i de svenska positiven en Oktava och därutöver förekom dels en Qvinta antingen 3' eller 1½', dels, dock relativt sällan, en Oktava 1'. Som blandstämman stod i de mindre positiven en Scharf 3-kor., i de större en Mixtur 4-kor. Tungstämmor voro i de svenska positiven med mindre än sju stämmor sällsynta. Någon gång påträffar man i ett fem- eller sexstämmigt sådant en Regal 8'. Först i större positiv, som mera få räknas till den mindre kyrkorgeltypen, finner man vid sidan av den mycket vanliga Trumpet 8' någon gång en Vox humana (eller en Regal) eller en Trumpet 4' (i basen).

I utländska positiv förekomma även i små instrument en tungstämman, vanligen en Regal 4'. Likaså påträffas oftare Principal 2'.

Ifråga om dispositionsuppbyggnaden kan man följa samma utvecklingstendens som beträffande den stora kyrkoorgeln. På 1600-talet var den vanliga dispositionen: Gedakt 8', Flöjt 4' (eller Princ. 4'), Oktava 2' (eller Princ. 2') och Mixtur 3- eller 4-kor. På 1700-talet ersattes blandstämman med Oktava 1' och på 1800-talet var även denna försvunnen och i stället hade kommit antingen en Principal 8' eller en Salicional 8', som begynte på ostrukna c. Man märker tydligt den allt starkare orienteringen hän mot 8'-orgelns klangbild.

Positivets ernående en vidsträckt och långvarig popularitet. Dess »livstid» spänner över mer än tre århundraden. Det fick först och främst en stor användning i kyrklig musikpraxis. När den egentliga kyrkoorgeln utvecklats till en sådan storlek, att den icke längre utan utrymmesolägenhet kunde placeras i koret utan måste ställas på en särskild orgelläktare på norr- (eller senare även på västra) väggen, blev dess uppgift i gudstjänsten av en betydligt mera självständig art, vilket helt visst till icke ringa del måste ha berott på dess nu från koret isolerade belägenhet. Såsom ett den liturgiska kören understödjande instrument kunde den stora »skepp-orgeln» av praktiska skäl icke gagnas och här blev det orgelpositivets tillfälle att inrangeras som ett ständigt kyrkligt gudstjänstinstrument. Det fick således bliva den i koret eller i dess omedelbara närhet placerade körens instrument, som understödde densamma och vid behov övertog en eller annan stämman, som tillfälligtvis icke kunde utföras vocaliter. I alla större kyrkor förefanns därför alltsedan positivets »ingångstid» minst

två — i större kyrkor ofta flera — orgelinstrument: förutom en (eller flera) pedalorglar alltid minst ett positiv (körorgel).

Såsom kyrkligt instrument fick positivet sålunda en obestridligt stor betydelse, men under det att det här framför allt torde ha varit *praktiska liturgiska* skäl som talat för positivets upptagande i kyrkan, blev dess användning och betydelse för *hemmen*, de förnäma såväl som de enklare, av ännu större rent *musikalisk betydelse*. Som heminstrument var positivet synnerligen populärt under lång tid. Från de kungliga hoven och till den burgnare lantbefolkningen gick dess segertåg genom alla folklager. Ifrån det svenska hovet veta vi, att de musikaliska vasa-kungarna intresserade sig även för orgelpositivet. De höllo sig med egna orgelnister, som skulle spela till de kungligas förlustelse. Erik XIV lät till och med år 1558 skaffa sig ett positiv för högst egenhändigt bruk. Även under långt senare tider bevarade de kungliga vid svenska hovet ett stort intresse för orgeln och positivet. Ej sällan påträffar man hos Hülphers i hans orgelverksbok från 1700-talet uppgifter om »posetiiv», som skänkts till kyrkor eller slottskapell av kungliga eller furstliga personer. Ett talande vittnesbörd om positivets utbredning även bland allmogen och samtidigt om dess långvariga popularitet utgör det faktum, att i Schweiz i landskapet Toggenburg så sent som omkring 1850 fanns mer än 100 »Hausorgeln» i bruk. I en dansk musikinstrumentssamling bevaras flera exemplar av »stue-orgler», som haft sina hemvist i danska och skånska familjer ännu under förra århundradet.

Positivet blev även ett instrument för skolbruk och konkurrerade här så småningom ut regalen. Det instrument, som i tidernas fullbordan gav dödsstöten åt positivet icke blott som hemmets utan också som skolans instrument blev, betecknande nog, det under 1800-talets senare hälft uppfunna orgelharmoniet.

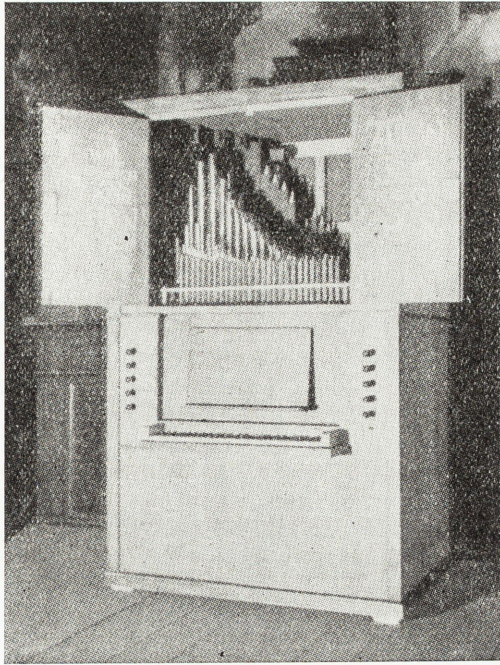
III.

Första delen av denna artikel behandlade de från saklig synpunkt ovedersägliga musikaliska brister, som vidlåda de i vår tid traditionella ersättningsinstrumenten för piporgeln: (orgel-)harmoniet utan eller med pedal, hammond-instrumentet och transmissionsorgeln. I artikelns därpå följande del påvisades, att det i svunnen tid och även i vårt land förekommit flera olika typer av smärre piporglar, som under avsevärda tidrymder fyllt skiftande musikaliska uppgifter i olikartade miljöer, men som blivit obeaktade av senare tiders orgelbyggeri och nu äro på det hela taget obeaktade. Uppgiften i en avslutande del blir nu, att med ledning av vad som i det föregående framkommit, söka giva ett svar på den redan tidigare uppställda frågan: Behöver piporgeln ersättas? Med tanke på de lärdomar som orgelhistorien givit och vilka kortfattat berörts i föregående del, förefaller ett nekande svar ganska rimligt.

Men det är icke obefogat eller oförståeligt, ifall man ändock ställer sig något undrande, om dessa gångna tiders småorgeltyper ha mer än sitt historiska värde och frågar sig, om de verkligen förtjäna ett återupplivande i våra dagar. Med viss rätt kan t. ex. framhåvas, att om dessa småorglars musikaliska värde varit obestridligt, hade de väl icke kommit ur bruk. Härtill må dock genmälas, att småorglarnas tillbakagång hänger på det närmaste samman med den stora piporgelns allmänna utveckling. I samma mån som strävandena inom orgelbyggnadskonsten alltmera gingo ut på att göra orgeln expressiv genom en dynamisk överbetoning både ifråga om fortissimo och pianissimo, i samma mån måste förståelsen och intresset för de små orgelformerna försvinna, ty de lämpa sig minst av allt för en sådan förvanskande omvandling. Icke heller kvantitetsbetoningen, som trädde i stället för kvalitetsbetoningen, gynnade på minsta sätt småorglarna, som speciellt i detta avseende måste bli föremål för en nedlåtande ringaktning. Till vad dög en orgel på fattiga 5 stämmor, sedan man sett och hört (obs. ordningsföljden!) en 125- eller 200-stämmig jätteorgel? — I och med uppkomsten av de nya riktlinjerna för orgelbyggnadskonsten, vilka klarlade de orgelmässiga och kvalitativa principer, efter vilka orgelbyggeriet måste arbeta, försvann även disproportionen i uppskattningen av stor och liten orgel. Man lärde sig värdesätta en orgel icke efter storleken, efter antalet stämmor, utan efter i hur hög grad orgelmässiga principer lågo till grund för instrumentet. Den »pyramidala» dispositionsprincipen, som trätt i stället för den »prismatiska» (om jag så får kalla den gamla), har hjälpt oss, att riktigare värdera det lilla orgelinstrumentet i musikaliskt hänseende. Den klangliga omvärdering som nydaningsarbetet haft med sig, ställer piporgelklangen dessutom i ett avgjort förgrundsläge framför den träaktiga och i längden utsägligt prosaiska harmoniumtonen.

Av de historiska småorgelformerna har utan tvekan positivet de största förutsättningarna att kunna uppleva en renässans. Som en skapelse av vår tid kan räknas *kammarorgeln* (ej att förväxla med harmoniet!), som är en utvidgad positivform med självständig pedal och som även kan ha två manualer. Det medeltida portativet kan även tänkas få betydelse i nutiden och framtiden, men däremot förefaller det tills vidare mindre troligt, att regalen skulle kunna få någon större utbredning. Möjligen kunde den återupplivas som friluftsinstrument.

För orgelpositivet torde allttjämt den klassiska förebilden äga praktiskt värde. Till denna form hör således ingen pedal med självständiga stämmor utan på sin höjd en bihängd sådan, som ibland kan vara av spelpraktiskt värde, t. ex. för orgelpunkt. Ifråga om dispositionen äro tungstämmor att anse som mindre nödvändiga, vilket icke hindrar, att de kunna insättas även i små positiv, om man sätter värde på en sådan klangresurs. Den i svenska positiv relativt sällsynta delningen av samtliga stämmor i bas- och diskant-

Abbildn. 3. Tyskt positiv, byggt 1938 för Neurossgärter Kirche, Königsberg i Ostpreussen.

Disposition, se den i texten återgivna disp. till ett 5-stämmigt positiv!

hälfter bör *aldrig* saknas. Den berikar registreringsmöjligheterna i så väsentlig grad, att den måste anses oundgänglig. Det naturliga delningsstället är, med klaviaturbegynnelse på stora C, mellan ostrukna h och ettstrukna c. Även annan delning kan vara tänkbar, t. ex. $\frac{1}{2}$ tonsteg lägre. Det har sina givna fördelar med en elektrisk fläkt även i ett positiv, men vill man göra en ekonomisk besparing härvidlag, är givetvis sedvanlig pumpning eller s. k. harmoniumtrampning utan vidare möjlig och även om den senare ställer vissa krav på den spelande ifråga om behärskning av trampningstekniken, är den i allmänhet att föredraga, därför att den gör spelaren oberoende av annans hjälp vid spelning.

Den minsta musikaliskt tänkbara formen är ett positiv med två stämmor. Är musikinstrumentet avsett att användas i ett vanligt boningsrum med små utrymmen, kan den lägsta stämman vara en 4', t. ex. en Gedakt eller Gedaktflöjt 4'. Genom sin grundtonsbetonade och »fylliga» klang verkar den ingalunda skrikig eller »hög» utan, på liknande sätt som en blockflöjt, förefaller den ha »normal» tonhöjd. Som andra stämman placeras antingen ett Gens-

horn 2' eller en pärlande Sifflöjt 1'. Med delade stämmor erbjuder instrumentet följande klangmöjligheter:

1) Gedakt 4' loco, 2) Gedakt 4' 8va bassa (8'-klang), 3) Gemshorn 2' loco, 4) Gemshorn 2' 8va bassa (4'-klang), 5) Ged. 4' + Gemsh. 2', 6) d:o 8va bassa (8' + 4'-klang), 7) i disk.: Geed. 4' + Gsh. 2' (C.f.-reg.) i bas: Ged. 4' (ev. 8va bassa), 8) i disk.: Ged. 4', i bas: Ged. 4' + Gsh. 2' (C.f.) 9) i disk.: Ged. 4', i bas. Gemsh. 2' 8va bassa (för duo-spel).

Genom registerdelningen vinnes, som synes, ett maximum av klangmöjligheter. Det begränsade omfånget för den halverade stämman är en relativt ringa olägenhet i jämförelse med de väsentligt ökade stämkompositionerna.

Ett tvåstämmigt positiv för ett större rum fordrar en Gedakt 8' jämte Gemshorn 2' eller Principal 4'. Hur väl ett sådant litet instrument kan göra tjänst t. o. m. i en kyrka, giver det nya positivet (kororgeln) i Båstads kyrka (se avbildn. 1!) ett övertygande belägg för.

En trestämmig hemorgel har Paul Ott, Göttingen, disponerat med Regal 8', Gedakt 4' och Oktava 1'. Ett mindre koloristiskt betonat positiv för exempelvis ett kapell kan förses med Gedakt 8', Rörlöjt 4' och Oktava 2'. Som fjärde stämman kan sättas Cymbel 2-kor. För något större positiv återges tvänne dispositioner:

Med 5 stämmor

Gedakt 8' (trä)
Kvintaden 4'
Principal 2'
Blockflöjt 1'
Mixtur 2-kor.
(Se avbildn. 3!)

Med 6 stämmor

Gedakt 8'
Principal 4'
Täckt flöjt 4'
Oktava 2'
Scharf 3-kor.
Regal 8'

Med en *kammarorgel* i modern mening förstår man ett litet orgelverk med självständig pedal, således t. ex. ett positiv med egna pedallstämmor. Pedalen innehåller i regel endast en stämman, av utrymmesskäl vanligen en tungstämman av 8'- eller 16'-tonhöjd. Äger pedalen ytterligare en stämman, bör denna vara en c. f.-stämman, t. ex. Nachthorn 2' eller Kvintaden 2'. Fullständigare blir kammarorgeln först med två manualer. På ett dylikt instrument kan hela den klassiska och den nyaste orgellitteraturen utföras.

Disposition för en 5-stämmig kammarorgel:

<i>Manual I</i> (ell. II)	<i>Manual II</i> (ell. I)	<i>Pedal</i>
Gedakt 8'	Rörlöjt 4'	Rankett 16'
Principal 2'	Scharf 2-kor.	ell. Gedaktbas 8'

Det är förvånansvärt och för en oinvigd nästan otroligt, vilken rikedom av klanger som en sådan orgel rymmer inom sig.

Den lilla *portativ*formen rekonstruerades år 1932 på professor Arnold Scherings initiativ. Anledningen var, att man i musikhistoriska seminarier vid Berlins universitet, där prof. Schering hade sin verksamhet, på praktisk väg ville söka nå närmare lösningen av medeltida uppförandep Praxis och för sådana försök måste man även ha ett spelbart portativ till hands, eftersom detta instrument var en viktig beståndsdel i medeltidens »orkester». Senare ha även på andra håll byggts portativ för vetenskapliga ändamål. Men även utanför den musikhistoriska forskningens relativt trånga och för allmänheten okända gränser kan portativet för den folkliga musikutövningen få betydelse. Visserligen fordrar handhavandet av portativet en viss grad av konstnärligt begåvning, särskilt bälgtekniken kräver handskicklighet, men instrumentet erbjuder bl. a. två fördelar av stort värde. För det första kan man spela icke blott en utan även två-stämmigt och för det andra kan den spelande samtidigt både spela och sjunga. För nutida musikutövning är detta en stor fördel.

Portativets klaviaturomfång bör omfatta två oktaver eller något mera (ca. 30 toner) i 2'-tonhöjd. I anslutning till medeltida bruk givas piporna, som äro cylindriska och öppna, samma genomskärningsmensur, så långt detta är möjligt. De största piporna måste av praktiska skäl tagas något vidare, de minsta något trängre, men avvikelserna bör icke göras större än att den för portativet karakteristiska och musikaliskt omistliga varierande klangen: stråktion i basen, principalklang i mellanläget och flöjtton i överläget, klart markeras. — Det torde vara lämpligt, att i viss mån underlätta pumpningen, som ju sker med vänstra handen, genom att förse portativet med ett litet bälgmagasin, som någorlunda utjämnar lufttillförseln till piporna.

Om det som i det föregående sagts kunnat visa, att de små orgelformerna ha ett högt musikaliskt värde och om man med tanke härpå icke skulle ha något att invända emot en renässans för småorglarna, har givetvis för ett ställningstagande även utrymmesfrågan och den ekonomiska sidan av problemet en hel del att betyda. Därför skall nu till sist några ord sägas även i dessa angelägenheter. Då kan genast konstateras, att en »lill-orgel» kommer till mötes även stora krav på begränsad plats. Portativet kräver naturligen det minsta utrymmet: dess bredd håller sig inom 40—50 cm., dess största höjd är 60—70 cm. och dess djup, frånräknat den på baksidan anbringade lilla bälgen, är 25 cm. Positivets höjd kan beräknas till 200—240 cm. och bredden till 130—145 cm. Djupet beror ju av antalet stämmor; för tre stämmor kan man räkna med ca. 60 cm., för varje ytterligare stämma ca. 15 cm. En kammarorgel med två manualer tar givetvis något större utrymme i anspråk. För en sådan orgel med två stämmor i ena manualen, fyra stämmor i den andra samt två pedalstämmor beräknar den tyske orgelarkitekten Walter Supper, som livligt intresserar sig för lillorgeln, höjden till ungefär densamma som

för positivet, bredden till 185 cm. och djupet för själva orgelhuset 82 cm., för pedalklaviaturen 60 cm. eller tillsammans 142 cm.

I förbigående kan även fasadfrågan helt kort beröras. Det enklaste sättet är att innesluta pipverket i ett skåp med luckor, som kunna öppnas eller slutas. Då slipper man alldeles ifrån en särskild fasad. (Se avbildn. 2 och 3!) Prydligare är naturligtvis att låta någon stämma bilda fasad, varvid piporna antingen kan uppställas kromatiskt eller heltonsviis på olika sätt. Vilket estetiskt tilltalande intryck en »levande» pipfasad kan ge, visar Båstadsorgeln, där framsidan bildas av Principal 4' med de större piporna av koppar, de mindre (i mitten) av tenn. Sidoväggarna bildas av Gedakt-pipor, även de av koppar. Icke blott metallpipor av cylindrisk form kunna brukas till fasadpipor, även koniska Gemshornspipor kunna bilda en vacker fasad, och i vissa småorglar har man även låtit en Gedakt av trä utgöra framsida.

Beträffande kostnadsfrågan är det för närvarande så, att en orgelbyggare icke alltid med glädje vill åtaga sig att bygga ett orgelpositiv, ty det ställer sig relativt dyrare än en större kyrkoorgel. Läget kan följaktligen icke kallas enbart gynnsamt i detta avseende för småorgelframställningens utveckling, men vid närmare eftertanke är det icke svårt att finna orsaken härtill och se en utväg till bättre förhållanden härutinnan. De förhållandevis höga priserna hänga här som annars samman med förhållandet mellan framställning och efterfrågan och då ingen marknad strängt taget finns för småorglar, måste kostnaderna för en eller annan tillfällig beställning ställa sig höga för både säljare och köpare. Begynnelsen till en för båda parter gynnsammare utveckling måste göras av orgelbyggarna. Med en standardisering av fabrikationen såväl beträffande orgeltyperna som de i dessa ingående delarna: bälgverk, luftlådor (*endast* slejflådor!), mekanik — ty endast mekanisk traktur och registratur är konstnärligt försvarlig i småorglar — etc. jämte en åtminstone till en början idealistisk inställning till saken borde det icke vara ogörligt att framställa och finna avsättning för åtminstone två småorgelformer: en på två stämmor och en på 4 eller 5 stämmor, vilken senare kunde utökas till en kammarorgel (kapellorgel) genom att tillsätta en (självständig) pedal med koppel till manualen. Priserna borde kunna sättas så, att de även här kunde konkurrera med surrogat-instrumenten. Man kan ha anledning räkna med att våra svenska orgelbyggare, eventuellt i samarbete med varandra, skulle, om viljan verkligen funnes, veta, att med sin ofta dokumenterade anpassningsförmåga och sin reklamskicklighet finna utvägar till att förverkliga en plan, sådan som den här ovan skisserade. Å andra sidan ligger det naturligtvis stor vikt vid att församlingar och enskilda, som ha behov av småorglar, vore villiga att eventuellt göra ett något större ekonomiskt utlägg för att erhålla instrument, som musikaliskt äro avgjort överlägsna sin nu endast i pris — och i reklambroschyterna — övermäktiga konkurrenter.

Avsättningsmarknaden för småorglar borde kunna bli ganska betydande. Frånsett de många enskilda hemmen — främst alla de präst- och kantorsgårdar, där redan ett levande intresse för piporgel finnes — skulle lillorgeln ha sin givna plats i församlingshem och församlingshus, i kapell av olika slag och — icke minst — i alla de många skolorna. Förutom sin direkta musikuppfostrande betydelse kunde lillorgeln här få en praktisk betydelse för det kyrkliga livet, som ingalunda bör underskattas. Jag tänker på alla skollärare-kantorer på landet, vilka i en sådan i den uppvärmda skolsalen placerad liten orgel skulle med största glädje hälsa en möjlighet både till förberedelse för kyrkogudstjänsten, som vintertid omöjliggöres i den under veckan vanligtvis oeldade och därför oanvändbara kyrkan, och till sin organistiska fortbildning i allmänhet.

Carl E. Rosenquist.

Ett klockareöde från 1600-talet.

Anders Laurentii Froste i Mönsterås och vår »äldsta» koralbok.

I första delen till den nyligen av Nat. Fransén utgivna Mönsteråshandskriften (nu i Musikhistoriska museet, Stockholm) ¹⁾ till koralboken till Uppsalapsalmboken av 1645 har utgivaren meddelat några notiser om dennas författare, klockaren i Mönsterås Anders (Andreas) Laurentii Froste (Frosterus). Då Fransén emellertid ej alls beaktat det rika material, som finnes i Kalmar domkapitels protokoll ²⁾ och därigenom kommit att ge ofullständiga uppgifter om Froste och en skev framställning av förhållandena på orten, skall i det följande detta material avtryckas och därtill förutskickas några kommentarer. Tyvärr sviker oss även detta material på avgörande punkter, men det låter likväl ett tragiskt levnadsöde framträda, som avviner oss ett personligt intresse, samtidigt som det i tillämpliga delar torde återge ett typiskt klockareöde på 1600-talet. Det utgör på samma gång ett verkligt konkret bidrag till klockareinstitutionens historia i vårt land.

Fransén antar, att Froste tillhörde den kända finska släkten Frosterus, vilket av flera orsaker förefaller osannolikt. Enligt den till synes mycket fullständiga beskrivning på släkten, som ingår i A. Bergholm, Sukukirja (1, 1901), men Fransén inte anfört, finns ingen ättling med namnet Laurentius. Till någon bestämd slutsats

¹⁾ Koralbok till then svenska Ubsala psalmboken 1645. Sveriges äldsta bevarade koralbok. Enligt Mönsteråshandskriften 1646 ... utg. av Nat. Fransén. D. 1—2. Sthlm 1941. Liturgia Suecana. Ser. B. Vol. 3:1—2.

²⁾ För välvilligt lån av protokollen tackar jag förbindligast bibliotekarien vid Kalmar läroverks bibliotek, läroverksadjunkten A. J. Snell.

om Mönsteråsklockarens härstamning torde det emellertid inte vara möjligt att komma, om inte tillfälligtvis nytt material skulle komma i dagen. Möjligen skulle man kunna gissa, att han varit identisk med en Andreas Laurentii Ostrogothus, som inskrevs vid Uppsala universitet 1635 (Uppsala universitets matrikel. Bd 1, s. 69). Skulle denna förmodan vara riktig, förfaller K. G. Odéns gissning (Östgötars minne nr 332), att den nämnde Uppsalastudenten varit identisk med en vid Åbo akademi 1643 inskriven Andreas Laurentii Norcopensis, ty vid denna tid hade Froste flera år varit klockare i Mönsterås. Att Froste varit student förefaller sannolikt, och att han härstammade från Norrköping har han själv angivit på Mönsteråshandskriften.

Att Froste varit en man med ej obetydlig skolbildning och latin-kunskap är, som Fransén framhåller, riktigt, men att han mera varit kaplan än klockare (1, s. 319) motsäges av nedan återgivna källor. Hade han varit kaplan — om nu Fransén menar detta med det något egendomliga uttrycket »mera kaplan» —, måste han ha varit prästvigd, vilket på något sätt måst framgå av bevarade akter. Föga träffande förefaller också Franséns utredning av klockare- och kaplanstjänsterna i äldre tid vara. Kaplanerna underhölls i äldre tid av pastor eller av pastor och församlingen gemensamt eller med klockareskäppan (en skäppa säd av var gård, hel, halv eller fjärdedels). Först 1681 stadgades särskilda kaplanslöner¹⁾. Att en kaplan uppbar klockareskäppan eller disponerade klockaregården, behöver alltså inte betyda, att han verkligen också var klockare. Den här i största korthet skisserade avlöningsproceduren se vi återspeglad i protokollen i det följande, där faktiskt klockareskäppan eller räntan disponeras av klockaren och kaplanen. Riktigt är Franséns påpekande, att djäknar ofta prästvigdes, men något »djäknebol» är åtminstone inte författaren av dessa rader bekant.

Anders Froste måste ha blivit klockare i Mönsterås senast 1638, då han 1652 uppger, att han varit det i fjorton år. Hans personliga förhållanden belysas av följande, delvis av Fransén (1, s. 317—8) återgivna utdrag ur Mönsterås kyrkobok i Vadstena landsarkiv²⁾:

1644 dominica Exaudi (2/6) döptes klockaren Anders Frostes dotter Maria.

1646 begrovs klockaren Anders Frostes svära.

1648 dominica 4 post Trinit (25/6) begrovs dottern Elisabeth.

1651 dominica 2:a Epiphan (19/1) begrovs hustrun Botil.

1652 30/6 gifte sig Anders Larsson Froste med Karin Olofsdotter.

1655 dominica XIV Trinit (16/9) begrovs Anders Frostes barn.

¹⁾ Wallquist, O., Utkast til en hand-bok öfwer ecclesiastique befordrings-mål (1797) s. 230 ff.

²⁾ För upplysningar från Vadstena landsarkiv här och i det följande tackar jag förbindligast landsarkivarien Sten Engström.

1658 dominica palmarum (4/4) begrovs Anders Froste.

När Anders Froste gifte om sig i juni 1652, var han redan avsatt från sin tjänst. Domkapitlets utslag, vilket liksom de flesta åtgärder under biskop Enanders tid vittnar om en påfallande opartiskhet och mänsklighet, hade sålunda ett verkligt skäl att låta honom behålla halva lönen, »för hans stora fattigdoms skull». Ännu den 30 mars 1653 behjärtar domkapitlets Frostes beklagliga tillstånd, och anmodar kyrkoherden Per Munsterus att vara honom behjälplig att utfå resterande lön. Domkapitlet har sålunda till synes gjort allt för att hjälpa klockaren och inte ensidigt tagit parti för kyrkoherden, som för övrigt var både av det stridbara och näriga slaget. Han låg sålunda i strid med sina församlingsbor om prästlönen, med en båtsman Carl Jönsson t. ex. om påskören enligt domkapitelsprotokollet 17 mars 1652, och i ägotvist med baron Conrad Falkenberg enligt protokollet 29 juni 1653. Det är sålunda sannolikt, att den beklagliga trätan, som på ett så drastiskt sätt beskrives i nedanstående protokoll, inte var ens skuld, men att nu slita tvisten är omöjligt.

Däremot är det en fråga, som upptagits av Fransén, som vi med tämligen stor visshet kunna avgöra. Utom Mönsteråskoralboken har Froste även skrivit en koralbok för grannförsamlingen Ålem (Ålem P:1, Vadstena landsarkiv). I motsats till Mönsteråshandskriften, som följer Uppsalapsalmboken 1645, följer denna den rudbeckska enchiridieuppställningen, och som förklaring till detta anför Fransén (1, s. 293), att »med hänsyn till att den gnesiolutheranska adeln till synes i stor utsträckning fasthöll vid (och utvidgade) den rudbeckska enchiridiepsalmbokens uppställning i de (manuale-) psalmböcker de gillade och använde vid mer eller mindre privata gudstjänster i kapell, slottskyrkor och *pastoratskyrkor* (kurs. av Fransén), är det möjligt, att man t. ex. i Ålem använde en koralbok med den gnesiolutheranska, rudbeckska uppställningen, medan man i Mönsterås, där församlingen mera synes hava haft bestämningsrätten vid kyrkan, följde Ubsalapsalmboken, varför dennas ordning naturligtvis också blev bestämmande för koralboken.» Det är ingenting bekant om de båda socknarnas olika karaktär i detta hänseende, och att adelns inflytande skulle ha varit större i Ålem än i Mönsterås, som inom sig liksom Ålem rymde stora gods, är allt annat än sannolikt. Men vi behöva i detta fall inte nöja oss med förmodanden. I domkapitelsprotokollet härnedan av den 18 febr. 1652 talas det om att »särdeles efter herren på Kråkerum haver det begärat» och om »herrens och församlingens begäran» att få komminister. Det vill alltså synas, som om det adliga inflytandet i Mönsterås varit ganska stort, eftersom även domkapitlet räknat därmed.

Förklaringen till den olika uppställningen i de båda koralböckerna förefaller i själva verket vara mycket enkel. Att Ålemshandskriften är tillkommen före Mönsteråshandskriften, förmodar Fran-

sén (1, s. 293). I Ålems sockens räkenskaper 1645/46 talas det om en »kyrkioness Sångbook», som till julen 1645 »inlöstess ifrån Bokabindaren i Calmar för itt nytt båndh vthi huitt pergament in 4to» för 3 daler, och senare nämnes det att »en skion Sångbook aff Andrea Frostero förf[jattad]» inköptes för 8 daler. Enligt vad landsarkivarien Sten Engström meddelat, passar beskrivningen på bandet in på den i Vadstena förvarade koralboken från Ålem. Då församlingen inom den korta tidsperiod, varom här är fråga, knappast kan antagas ha inköpt tvänne koralböcker, är det väl sannolikt, att det rör sig om samma bok, ehuru bokbindaren fått betalt före den fattige Froste, som även i detta fall tycks ha förföljts av ekonomisk otur. Att Ålemskoralboken följer den rudbeckska enchiridiepsalmbokens uppställning, medan Mönsteråshandskriften följer Uppsalapsalmbokens, skulle kunna tänkas bero på att Uppsalapsalmboken ännu inte utkommit, när Froste skrev Ålemskoralboken. Visserligen har jag mig ingenting bekant om vid vilken tid på året Uppsalapsalmboken utkom, men då privilegiet är under-tecknat den 16 mars 1645, förefaller det rimligt, att den utkommit så sent, att den inte förelegat för klockaren i Mönsterås, när han skrev den koralbok, som av Ålems församling inlöstes från bokbindaren i Kalmar till julen 1645. Det kan nämnas, att Mönsteråskoralboken långt efter Uppsalapsalmbokens tillkomst inköptes av socknen. Först i 1648/49 års räkenskaper uppges det, att 9 daler och 16 öre betalats för »en Sångbook til kyrkian, som klockaren Andhers Froste hafuer skriffuitt och låtit inbinda i Kalmar».

Av det sagda framgår, att *Franséns beteckning »vår äldsta bevarade koralbok» på Mönsteråshandskriften är alldeles missvisande*. Skall någon av de båda handskrifterna av Frostes hand bära denna hederstitel, bör det vara Ålemshandskriften, om den inte tillkommer ännu äldre handskrifter. Enligt vad landsarkivarien Engström meddelat, finns i Vadstena landsarkiv en liten liber cantus från Hässleby, som enligt ägareanteckning är äldre än år 1631 (av något annan karaktär än de Frosteska böckerna).

Att båda böckerna äro av Frostes egen hand, tar Fransén för givet. Det förefaller då onekligen något egendomligt, att han (1, s. 355) talar om »elevavskrifter efter Frosterus' diktamen eller efter hans original» och (1, s. 347) vill tillskriva inadvertenser »avskrivaren, om ej Frosterus själv. Möjligen någon elev till Frosterus i Mönsterås skola».

Efter dessa inledande anmärkningar låta vi akterna om Anders Froste i Kalmar domkapitels protokoll själva tala, varvid endast de protokoll medtagits, som mer eller mindre direkt beröra klockaretjänsten:

Den 18 febr. [1652] framkom pastor i Mönsterås medh sin klockare Anders Froste begärandess att venerandum consistorium wille höra klockarens beswär och beskylningar emoott sigh. — Her till swaradhe consistorium, att pastor

haffuer klagatt. Frågadess therföre hwilken som ähr actor. Finness att bådhä haffua klagatt, therföre måste thee per vices hwar andra swara.

Pastor klagar öffuer någott som förkommit ähr i kyrkian, hwilkett hans inlagor vthwisa. 1) Om een messesärk som klockaren haffuer skoret sänder pastore owitterligitt, hwilkett klockaren säger sigh några resor haffua tilltalatt pastorem om; pastor nekar. Klockaren bewisar sigh haffua anmodatt honom ther om, och thett omsider genom schriffuelse giort; bewisess att samma messesärk icke waar på 20 åhrs tijdh brukatt; haffuer klockaren ther af giordt eett handkläde, som i kyrkian finness. Frågass pastor till, om han legger klockaren tiuffwerij till heller och intett? Ther swarar han nej till, ej heller wilia bönderna honom sådant wijta. Gåass ther före thetta förbij.

Klagass öffuer een kyrkio book, att klockaren haffwer ther 12 ark pappijr vthskoritt, hwilkett pastor säger honom för haffua bekent, såsom och seedt några zedlar schrefna vppå samme pappijr, hwilkett klockaren stadigt nekar. Bönderna berättä pastorem offta haffwa tilltalatt klockaren ther före att han schreeff zedlar ther vppå i kyrkian. Pastor skiuter ifrån sigh, att thetta intett kommer honom till, thett samma säija och bönderna. Therföre giks och thetta förbij.

Tillfrågass Frosten om eett bära kläde som skadatt är, ther till swarar han sigh haffwa 2 resor hafwa tillsport pastorem om han wiste hwem som thett giordt haffwer: nekar aldeless sigh ther om någon kundskaap hafwa, icke heller wilia hwarken pastor eller bönderna honom thetta tillägga. — Thetta alt till vidare ransakningh vpskiutess, till thess almenneligh visitatio bliffuer.

Beskylless klockaren för 7 dr k. m., som bort kommo i sakerstin liggiandess vthi kalken i skåpet. Ther till swarar klockaren att een kona hade giffuitt pastori samma 7 dr, på thett henne måtte effterlåtass bliffua ther vthi församblingen (hwilka 7 dr pastor lade ifrån sigh vthi kyrkian, vnder thett skeen, han wille giffua them till kyrkian, ty han bleeff aff androm ageratt för samma penningar, doch woro the ej förda till bookss). När hon intett fik bliffua ther effter pastoris löffte, fordrade hon samma penningar igen och gaaff them klockaren för eett breeff som han schreeff åth henne. Togh alt så klockaren samma penningar effter hennes tillsäijlsse, hwar vppå klockaren haffuer skrifteligitt bewijss ifrån Larss Håkensson på Mönster åss: fanss alt så här vthinnan ingen tjwff.

Frågass hwad första orsaken ähr till begges therass trätta? Swarass att thee penningar som vthur kyrkian bortstolos. Än frågass om klockaren ähr medh pastoris och församblingeness samtycke tijtt kommen, hwartill sampteligen swarass ja, såsom och frågass huru lenge han haffuer ther klockare warit? Nemlingen i 14 ähr, och trättan haffuer waritt i 1 1/2 ähr.

Effter kyrkioness penningar ähro borto, hwilka ej böra hwarken brinna eller siunka, therföre säger rever[endus] d[omi]n[us] superinten[dens] sigh wilia giöra een fulmechtigh till tingett, att then skall betala kyrkian, som penningarna vnder hender hafft haffuer. Fråsten bliffwer tillfrågatt, hwadh han haffuer till att beswära sigh öffuer emoot pastorem: respondent: Thett han haffuer affsatt migh ifrån min dienst, och iagh alt så måste lijda stoor fattigdom. Wisess ther medh vth.

Tillfrågar rever. superintendens thee andra capitulares per vota, om pastor haffuer giordt rätt, att han satte honom ifrån sin dienst 1) M. Ungium, hwilken

swarar att han syness haffua hafft skäll ther till, att removera honom för större trygheett skull, på thett eij mehr förkomma måtte. 2) Thett samma bejakar och clariss. rector. 3) Reverend. Starbekius säger thett icke wara illa giordt, att hans embete suspenderades een tijdh tillgiörandess, till thess han hadhe giordt sigh frij. Rever. præsul säger att man kunde wäll tilleggia honom för thee stora indicier som ther woro, aldenstund inga låsar woro brotna. Salverar man ther före både pastorem och församlingen, att thee honom removerat haffua ifrån sitt embete. För sådana suspicioner skull slutess att han ther intett kan bliffwa klockare lenger, såsom och för then stora oenigheett som emellan them waritt haffuer och helst emädan man icke kan försäkra sigh om någon godh enigheet emellan them här effter som sigh elliest borde.

Frågass huru medh hans löön skall bliffua, aldenstund han är frij giordt för lagh och rätta? R(espondetur) [svaras]: att han må behålla halffua lönen för hans stora fattigdom skull, och removeras ther ifrån, ty han må icke onäpst bliffua för thee otidiga breeff som han schriffuitt haffuer till pastorem, på thett någon wördningh hålllass skall emoott predicoembetet aff een klockare.

Nu kallas Fråsten in igen och tillfrågass om thee haffua gjordt honom orett i thett thee removerade honom ifrån sin dienst? Han swarar ja. Tå öffuertygess honom wara förr tillsagdan vthi capitulo, att han skulle affstå medh sin dienst intill thess thee woro förlikta, och eij heller så lenge gå fram i bookstolen doch haffuer han emoott förbodh stått fram i coren mitt emoott bookstolen wijd altarett, hwilkett superintend. honom förboditt hadhe och befalt att han stå skulle baak i kyrkian. Måste altså Frosten intett klaga sigh någon orett wara tillfogatt.

Frosten befallens att bewisa sitt breeff, som han så snöpligen schriffuitt haffwer till pastorem, vthi hwilkett han haffuer skält pastorem många resor för een lögnare och illa talatt och schriffuitt om hans hustru. Frågass wijdare antingen han will bestå samma breeff eller icke? Till hwilkett alt han tijger. Frågass ytterligare antingen han will taga breffuett tillbakass igen och säija sigh obetenkt vthi iffrigheett thett schriffuitt haffua, och bidia pastorem om förlåtelse här vthinnan eller och bewijsatt? Han swarar sigh gerna wilia bidiass före, och bekenna sigh haffua vthi iffrigheett skriffuitt thett han intett kan honom bewisa.

Tagess i betenckiande på hwadh sätt han skall plichta aldenstund han så illa talatt och schriffuitt haffuer? R(espondetur): Skäligitt syness att han således plichtar, att thett drogess honom någott vthaff lönen ifrån, doch seer man på hans fattigdom att han sin halfpart i lönen behåller och plichtar publice vthi ecclesia medh affbidiande hoos församlingen (såsom han hoos pastorem och hans hustru affbeder) på thett ministerium må bliffua vthi större respect.

Fråsten frågass till om han beskyller pastorem vthi sitt embete i någon måtta aller i sitt leffuerne? Han säger nej. Han frågass ytterligare til hwad han haffuer emoot pastorem? Han säger intett. Eij haffuer pastor annat emoott honom än thetta breffuett. Frågass ther före bådha till, om thee ähro benägna till förlikningh. Pastor säger sig gerna wilia förlikass medh honom, allenast han will bidia hustrun och sigh om förlåtelse och han kunde bliffua honom quitter. Thett han och så giorde och loffuadhe sigh wilia giöra thett samma hoos henne. Taga alt så hwar andra i hand, ther thee då förmanass att alla saker på bådha sidor skola wara döda, och aldrigh mehra komma them i hogh.

Ther thee wördige herrar vthi capitelett wille, kunde thee wäll hafwa skäll att twinga pastorem till behålla klockaren lenger, doch wilia thee see till att han skall blifua honom quitter.

Bönderna tillfrågass om dee haffwa något att klaga öffwer sin pastorem, att thett går annorledess till nu i församlingen än i hans S. faders tijdh. Thee säija intett, vthan allenast att thett bliffwer seentienst wijdh kyrkian.

Inkallass pastor allena och förhåless att han icke haffwer waritt så driffwande vthi sitt kall och embete som honom borde, och icke hållitt sochnastemma i så många åhr. Förmanass therfore till större flijtt vthi embetett, såsom och giöra tienst wijdh kyrkian i rettan tijdh. Tillsäijess pastor allffwarligen att han enteligen skall haffwa een comministrum, serdeles effter herren på Kråkerum haffwer thett begäratt, hwilken han skall bekomma nästkommande Philippi Jacobi tijdh. Pastor swarar sigh icke kunna löna een sacellatum effter han många barn haffuer att kosta vppå, vthan thett wore een som will låta sigh nöija medh klockara skeppan. Ther till swarar Episcopus att klockar skeppan kommer pastori intett till, ej heller will han settia någon comministrum hos enom in, medh mindre pastor skall lönan, ty skall han tiena pastori, så är skälighitt att han löner honom. Än står pastor ther vppå att han må bliffwa allena, så lengē han haar helsan. Ther till swarass communitier aff allom, att han enteligen skall haffwa comministrum, effter herrens och församblingeness begäran, och der han skall wara hanss comminister, så måste han lönan, helst för thenna orsaken skull måste han haffwa comministrum effter han sielf swagh ähr vthi sina predikningar och kan haffua thesto större tijdh till att studera, ty dee kunna per vices giöra tienst. Bönderna till hålllass att thee ingalunda skola inlåta sigh medh någon klockare för Philippi Jacobi tijdh, ty tå skola thee fåå een cappelän.

[30 mars 1653]. Her Hemming¹⁾ i Böda hafuer både mundteligen och genom sina skrifuelser flitigt anhullet hooss h. ehrew^{heet} ded han motte blifua försätter ifrå den pastoraten, som honom intet kan oppehålla, til något annat; fram för allt önskade och åstundade han hålst blifua hulpen til Mönsteråås capellansslägenheet, der mantalet är 143, af huilka kunde klockareskæppan blifua honom mestedeels tildeelt, är och en lyckia som af ålder hafuer legat til klockaren för 16 marker törra gedder, henne tror han kunna och på sin part bekomma, så wäl som klockarens altareleija²⁾, som der äre lika gode med pastoris, med flera conditioner han tilbiuder. Här på är slutit: commendationss bref med capitels signäte in vnder skal öpet gifuass h. Hemming att han ded sielf frambär til her Per i Mönsteråås, försökiandess huru hanss opsåt kan der antagass, der effter skal wäl resoluerrass på hanss flere begäran.

Brefuet war så fattatt till her Hemming: Hum. D. Hemming:

På ded edert en och flere gånger anmodande om försättning til annor lägenheet

¹⁾ Hemmingus Nicolai Choræus, kyrkoherde i Böda sedan 1644. Den 28 april 1652 klagade han i domkapitlet över »sin stora fattigdom och att han har ingen respekt av sina åhörare», den han hade förverkat genom sin mindre fördelaktiga, flera gånger offentligen bestraffade vandel. Han dog 1653 och kom således aldrig att tillträda kaplanstjänsten i Mönsterås.

²⁾ Altareläge, skatt in natura, som ursprungligen lades på altaret.

ifrå Böda församlingen, hafwom wij åskodat eder begäran om cappelansslägenheeten i Mönsteråås, gärna hielpandess der till, att i motten blifua af D. Pastore antagen. Kunnen i fördenskul sielf reesa til her Pär och offerera honom denne wår öpne commendation och förnimma huad han der om tänker eller om han ded heelt vthslår. De wilkor som i andragen kunnen i hålla fördrag med til thess ded första är aftalt; sedan wiliom wij wål billigt och skäligen der emellom laga, så at i på alla sidor blifua nögde och hulpne. V. 30 Martij 1653.

Commendationen til her Per i Mönsteråås är denne, förmanandess att han betänker huru nödigt alla hålla ded han söker sig en commistrum etc.

W^{ge} och wel^{de} her Per Johannis:

Eder kan wål wara i minnet huruledess wij af omsörg om gudztienstens ordenteliga förrättande tilförne hafuom rådgifuit att I icke längre blifuen vthan någon medarbetare, för de högnödige orsaker som af oss äro skärskodade och i sielfue kunnen dagligen förfara. Så är och nu wårt enhelliga slut, ded iu någon motte der hän förordnass wid denna tiden. Och emädansom D. Hemmingius i Böda andrager icke obetänkte skääl, huar före han åstundar oplåta enom androm sit rum, så frampt honom tilstaddess blifua förordnad capellan til Mönsteråås, ded han fram för alt både mundteligen och skriffteligen anhåller, vthan tuiuel vthaf synnerlig tilförsicht til Dn. Pastorem, att i ju så gerna förvnnen eder goda wån ded åtnögda näringzmedlet, som någon annan; helst medan der är klockarelägenheten så god, at der med kan både comminister och klockare respectiue försörjass. Är och så i wåre händer stält om b^{te} klockararentor disponera, så at den heller må falla på en studerande person än som någon olärd, medan som skickeligheten bör hooss allom mäst anseess. Commenderom wij fördenskull T[uae] H[umanita]ti b^{te} her Hemming på ded wenligaste, at han motte vthi detta sit förmeente opsåt, så wel som tillijt til T. H^{ti} wänskap winna fortgång, och komma til den stadigheet han sielf der hälst sig tilönsker, helst medan han sig förplichter til all den hörsamliga dienst som enom comministro tilstår. Wille altså T. H^{tas} wål antaga honom och i besta motton hoos församlingen instella, skulle ded wara oss behageligt och täckeligast blifua optagit. Vale. 30 Martij.

[s. d.] Inlade der effter Andreas Froste sina klagepunkter öfuer sitt älendige wilkor i sin ålderdom, bediandess ödmiukeligen han motte förhielpass til sin förra klockare dienst wid Mönsteråås, och at her Per, pastor der sammastedess, blefue befalter hielpa honom vth sin resterande ränta och lön, så och betala honom för niye åhrss arbete som han för pastore hade med lengderss och rekeningarss skrifuande. Honom är effter Consistorii beslut så igenom bref suarat:

Edert klageliga tilstånd hafuom wij låtit oss gå til sinness och befallom kyrkioherden h. Per i Mönsteråås han skal wara eder befoderlig at vthfodra resterande klockareskiäppan eller wedergälla eder den resten med [1]652^{dre} åhrss klockararentan, medan wij hafuom i edert stelle ännu ingen förordnat. Sedan skal b^{te} her Per förlikass med eder om billig lön för kyrkiorekningen, eller om han ded ey will, skolom wij gifua wår sentenss der på, så snart wij der om anmodass. Eliest om den förra lägenhetenss restitution kunnom wij nu intet sluta, förr än wij finnom huad vthslag skeer med dijt ärnade comministro, doch skolen i intet komma i glömskan. V. 30 Martij 653.

Wppå samma Frostenss wägnar affskedadess strax til pastorem i Mönsteråås denne befallingh: Venerande D. Pastor:

Andreas Frosterus hafuer oss gifuit tilkänna sin olägenheet vthi huilken han wäl behöfuer hielp och vndsättning. Therföre medan som ännu monge hålla klockare skeppan inne med sig, skolen i wara honom willig och befordderlig den at vthfodra hoos återstående edra soknemän. Och huar nu detta gingo långsampt skal ded tagass at löna honom af 652^{dre} åhrss klockareskäppan för ded han förr haar tient och intet bekommit. Om i hafuen tagit eder någon klockare sielf, så är ded vthan vårt råd och weetskap, derföre han icke heller tilwälla sigh för Andrea Froste den lönen af klockare rentan i ded honom ännu resterar. Sedan hafuer han och så hullit i niyo åhrss tidh kyrkiorekningen klar vthan någon lön och vthan pliktigheet, huilket arbete likwäl pastori wedkommer. Ty är vårt råd i förlijken eder med honom, han kan wara snart förnögd. Men om i icke kommen om eens der öfuer, skolom wij gifua vår dom der vthinnan, saken till godt skillfångh¹⁾. Vale. 30 Martij 1653.

[25 maj 1653]. Vthaf orsaak at S. her Hemming i Böda hade til capitlet gifuit relation huad vthgång skedde med förskriften sin til pastorem i Mönsteråass, huru her Per satte honom punkter före dem han eij wille vndergåå, vthan wara nögd med sina smoler i Böda. Blefuo be^{te} puncter opläsne, dem her Per sielf först i maijo inlade, så lydandess: 1) Att comminister skal försörija sig och klockare af bara klockarentan, 2) at han för serdeless lön hullo barneschola wid Mönsteråass, 3) att han lærer barnen och vngdomen för predikan om tidegårdzdagerna, 4) att han håller all enigheet med pastore och församlingen. Men i förtalet sätter han at huarken behöfuer han någonss hielp til embetess förrättandet eller will församlingen någon antaga, så lenge ingen brist i embetet och lefuernet finness. Öfuersände och copia af R^{di} Dni præpositi bref i Högby, huilket tillåter her Per klockareskiäppan på Ehrew^{ge} h. beskopenss behag, til dess en comminister kummo och nöttiade den samma. Therföre sändess till b^{de} w^{ge} præpositum ett sådant bref [uteslutes här].

[29 juni 1653]. Pastor i Mönsteråass her Per lät för en tid capitulo weta at huarken behöfde han comministro eller wille sochnen hafua någon. Therföre tilfrågadess w^{ge} præpositus i Högby här om, huilken sade sig i protestinget hafua erfarit huru alla besuärade sig att kyrkiotiensten skedde altid otidigt och åstunder hela församlingen en capellan, om han eliest fingo klockareskäppan. Dessförvthan faller maatskot²⁾ och ringpenningar. Alltså bewilliade och så her Per sig skola antaga comministrum och wil af sitt hielpa der vnder med tre tr spannemåål. Blef och ded honom efterlätit i förstone, men tycker sielfua capellanen ded wara för ringa, så moste han löna som andra, emädan han tager samma rätt öfuer honom som andre pastores. Kan fuller och få den samme anrätta pædagogiam på Åassen, om honom therföre serdeless lön tillsäijess.

Bror Olsson.

1) Till sakens biläggande.

2) Skatt in natura till prästen.

Recensioner.

Som biskop i Finlands gränstrakter.

E. Sormunen: Rajalla (W. Söderström O. Y. bokförlag). Helsingfors 1940, 195 sidor.

Kuopio stift tillkom en kort tid före kriget för den andliga vården inom Finlands gränsmarksdistrikt. Som biskop utsågs karelaren, professorn i systematisk teologi Eino Sormunen. I föreliggande bok ger han sena erfarenheter från »rika månader», d. v. s. från tiden närmast före kriget, krigstiden och månaderna efter fredsslutet. Arbetet skulle organiseras i ett helt nytt sammanhang, där församlingar sammanfogats från tre olika stift, men främst skulle själavården i de mest efterblivna och fattiga gränstrakterna ordnas. Nya adjunktstjänster inrättades med statsmedel för de största centra. Biskopen beskriver sina resor genom de natursköna nejderna. En säregen bondekultur uppbäres där av den trevligaste och mest begåvade delen av finnarna. Så bröt kriget ut och de tysta skarorna tågade bort från hemmen ut till fronten. Biskopen tröstade nu och uppmuntrade sitt folk. Ute i församlingarna gingo stora skaror till nattvarden innan de tågade ut. Under kriget bodde biskop Sormunen i Kuopio och ledde en stor del av befolkningsskyddets verksamhet. Många unga präster, hans forna elever, och teol. studerande besökte biskopen, förtrodde honom sina själsbekymmer och undfingo nattvarden i biskopens arbetsrum. Vid fredsslutet blev det åter en ny uppgift att hälsa de grå skarorna, som tågade hem från fronterna och trösta de evakuerade karelarna i deras nöd. Det är en säregen gripande livfullhet uppuren av biskop Sormunens varm-

hjärtade kärlek till hans folkstam, vilken ger boken dess utomordentliga värde. Den kan inte refereras, den måste läsas. Vidare ges en inblick i huru den humanitära hjälpen från Sverige emottogs och fördelades i Kuopio. Särskilda kapitel för sig äro de vid olika tillfällen hållna talen och ett föredrag om Finlands samhörighet med den kulturkrets, vars viktigaste namn äro Tyskland och Sverige. Sist få vi en beskrivning av biskopens besök i de av kriget förhärjade trakterna för att återupprätta det kyrkliga arbetet där. Detta ena år av den unge biskopens verksamhet rymmer en sällsamt rik och gripande dagsgärning.

Olav D. Schalin.

Albert Runbäck: Jesus hav i ständigt minne. För unison manskör eller solo med orgel. Nordiska musikförlaget. 0: 35.

Två sånger för solo eller unison damkör med orgel. 1. Se, vi gå upp till Jerusalem. 2. Jag gläder mig stortligen i Herren. Viktor Norberg, Västerås.

Den flitige arbetaren i vingården, kantorn i Båstad, har skickat ut en kantat av ny typ, en solokantat avsedd att tjänstgöra som hymn i högmässan före predikstolsversen i de fall då man har till sitt förfogande endast en soloröst eller en unison kör. Detta Runbäcks företag är värt all uppmärksamhet och efterföljd. Jag bedömer då saken ur liturgisk och ur koral synpunkt.

I denna kantat har Runbäck tagit fram en koralmelodi av komponisten Johann Schop (d. o. 1665). Denna koral användes i vår koralbok till nr

558 och anvisas därutöver till 556 och 569. Samtliga dessa texter äro av den art att de ytterst sällan komma till användning i församlingsgudstjänsterna. Detta innebär att den lättillgängliga och vackra melodien försvinner ur församlingens koralbestånd.

Runbäck brukar nu denna melodi till andra psalmbokstexter som solo-sång och omramar melodien med ett väl genomarbetat, vackert figurerande orgelackompangemang och anvisar där-efter förslag till predikstolsvers som kan utföras utan modulation. Denna psalm är, såväl textligt som musikaliskt så vald att den med hymnen bildar en enhet.

Härigenom vinner Runbäck att hymnen får en liturgisk funktion inte bara blir ett mer eller mindre löst påhäng och att de tre momenten före predikan: hymn, preludium och predikstolsvers bilda ett slutet helt. Detta måste ur liturgisk synpunkt betecknas som en stor vinst. I varje fall så länge denna enhet hålles inom liturgiskt bestämda snäva gränser. Man bör kanske erinra sig den utveckling som kantatet fick under 1600-talet, då den slutligen sprängde alla gränser och blev till förfång för själva gudstjänsten. Det hör med till Runbäcks stora förtjänst, att han håller kantatet inom riktiga mått och gränser. Man kan endast önska att den idé, som han här givit uttryck åt skall vinna allmän efterföljd också vad angår den liturgiska måttan.

Föredömligt synes mig också vara att utvälja mindre ofta brukade koralmelodier och insätta dem i koral-motteter för att därmed göra dem kända. Kanske kan man i en del fall vänta sig att uppmärksamheten härigenom så riktas på dem, att de på nytt kunna vinna församlingens intresse och prästernas.

Musikaliskt sett av mindre liturgiskt betonad art äro de två sångerna för unison damkör eller solo, som utkommit på Västerås-förlaget. Med melodiöst tilltalande tonsättningar har komponisten här återgivit två bibel-texter. Vid församlingssaftnar och vid kyrkokonserter böra de göra god tjänst.

A. A.

Psalmhistoria i populär form.

A. Voipio: *Laulava seurakemta III* (Werner Söderström O. Y. bok-förlag). Helsingfors 1940.

Professor Voipio har tidigare givit ut del I och II av detta arbete, vilket vunnit stor spridning i Finland. Efter det en helt ny finsk psalmbok godkändes 1938 och utgavs 1939 har en kompletterande del blivit nödvändig. Det blev en hel del nya psalmer, medan andra ändrades nästan till oigenkännelighet. Ur psalmernas historia och innehåll framhämtar förf. deras olika uppbyggliga värde i en populär framställning. De stora väckelserörelserna på 1700- och 1800-talen frambragte religiösa folksånger. Deras melodi går i Finland ofta i moll. Många av dessa gamla texter eller melodier ha nu fått plats i den nya finska psalmboken vid sidan av de gamla kära. I sångsamlingen »Andliga sånger och psalmer» I—II har ock en hel del av de gamla väckelse-sångerna bevarats. Professor Voipio vill ha mycken sång, främst unison-sång. Han menar att kyrkokören får sin betydelse först när sångarna sjunga av ett inre trostväng. Kantorererna borde stöda sig på de kristliga ungdomskretsarnas medlemmar i högre grad än fallet varit.

Olav D. Schalin.

Gunnar Rosendal: Bönen I. Det inre livet. II. Den bedjande Kyrkan. Osby 1939.

Två helt små böcker, men sprängladdade av andlig kraft. I den första går författaren in på de olika sidorna av det inre livets vård. Nyttan av andlig disciplin har ju ofta framhållits på senaste tiden. Men när man läser denna lilla skrift, får man ett levande intryck av hur all andlig disciplin liksom hänger i luften så länge den icke sker i Kyrkans gemenskap utan efter individualistiska linjer. I ett kapitel om den dagliga andakten ges bl. a. en analys av den svenska tidegården. Utförligast behandlas meditationen, denna hos oss så försummade andaktsform, och här öppnas fullkomligt himmelska utsikter. En

från i vår kyrka delvis nya synpunkter utgående framställning av kyrkoåret visar, hur just det heliga året kan berikas genom daglig meditation. Verkligt gyllene ord sägas om förbönen i ett annat stycke. Vidare får man anvisning om nattvardsberedelsen, och självrannsakan behandlas på ett konkret sätt, som ställer hela vårt liv in under kristna synpunkter.

Den andra boken är den praktiska tillämpningen av det i den första sagda i en böneordning, så uppställd, att den giver en fast stomme men samtidigt lämnar rum för det enskilda bönelivets fria växande. De två böckerna måste räknas till det allra förnämligaste, som givits oss i ämnet under de sista årtiondena i svenska Kyrkans liv.

L. Lindhagen.

Meddelanden.

Skolsångskurs hölls i Kumla 4—8 augusti. Fru Silja Hjelm-Torell höll föredrag över ämnet tal och sång och ledde taltekniska övningar. Musikdirektör Hjalmar Torell behandlade sången och gehörsutbildningen i relativ notskrift, arbetsutövningar vid musikundervisningen, införandet i absolut notskrift och musikleära, införandet i musikens element genom visan, syntes-analys som lärogång vid musikundervisningen, rytmorkester och formlära och testning a la Seashore. Mu-

sikdirektör Rolf Forssman talade om sången i skolklass och barnkör och ledde praktiska demonstrationer m. barn ur Kumla barnkör.

Ett stort antal lärare och kantorer bevistade kursen. Varje kursdag började med tidebön. (Morgonböner för skolan, Adell-Peters.)

Ivrare för god skolsång hälsa denna kurs med stor tillfredsställelse och önska kursverksamheten ifråga utökad och uppmärksammas i allt vidare kretsar.

K. A.

E. A. Setterquist & Son Eftr.

ÖREBRO TEL. Verkstad 101 34
Bostad 186 07

Sveriges äldsta orgel-
fabrik, grundlagd 1835

Tillverkar: Kyrkorglar enligt den
moderna orgelrörel-
sens principer.

Utför: Om- och tillbyggnad-
er av äldre orgelverk,
reparationer, omstäm-
ningar o. rengöringar.

Inmontering av elekt-
riska fläktar med
tyst gång.

*Firmans fria kombinationssystem
har erhållit de amplaste lovord av
de mest framstående orgelmusiker.*

Doktors- avhandlingar

tryckas perfekt å

Skånska Centraltryckeriet

Grönegatan 14

Lund / Tel. 275

KYRKO- ORGLAR

orglar för kapell och
hem, om- och tillbygg-
nad, reparation och
stämning, anläggning
för elektrisk bältdrift.

Orgeltjänst
Ingeniör Bo Wedrup
Linnégatan 5 a
UPPSALA - TEL. 6357 - 301

KYRKORGLAR

tillverkas enligt orgel-
rörelsens principer sak-
kunnigt av

Orgelbyggare
OLOF HAMMARBERG

Nya Varvet. Tel. Göteborg 14 47 50

*Egen tillverkning även av
metallpipor och spelbord.*

CARL E. ROSENQVIST Handbok i Orgel- kännedom

Rikt illustrerad.
4:75

C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG
LUND

A. B. ELSA GULLBERG TEXTILIER OCH
INREDNING
· STOCKHOLM · GÖTEBORG ·
KYRKLIG KONST UNDER LEDNING AV
MÄRTA AFZELIUS

Goda idéer
TECKNING RETUSCH
KLICHÉER SKYLTA
KÖHLERS KLICHÉ-
Tel. 16734, 10842 Malmö ANSTALT
ST. NYGATAN 54

Veckans Tideböner

Nya upplagan

Av den år 1934 utgivna Veckans tideböner ha utgivarna, kyrkoherdarna A. Adell och K. Peters under år 1940 ombesörjt en ny, omarbetad och utvidgad upplaga. I fråga om första delen, tidebönerna för veckan, ha endast mindre ändringar vidtagits: några nya psalmer ur psaltaren ha införts och några hymner omarbetats, varjämte nya böner tillfogats.

Helt ny är den senare delen, Kyrkoårets tideböner, omfattande dels fullständiga tideböner för några av kyrkoårets högtider, dels anvisningar för anordnande av de övriga. I denna del kompletterar den nya upplagan sålunda de redan tidigare utgivna Kyrkoårets aftonböner, som uppta kompletterier för hela kyrkoåret.

Slutligen har i den nya upplagan meddelats ett fullständigt lektionarium, anvisande läsningar ur bibeln och psalmer ur psalmboken för den dagliga tidebönen under ett kyrkoår. Trots att den nya upplagens omfång nästan fördubblats, har priset kunnat sättas så lågt som 3:50 för häftat och 4:75 för bundet ex.

Samtidigt utsändes **Svensk tidegård** som omfattar Veckans tideböner, nya upplagan, samt Kyrkoårets aftonböner och Vid kyrkmässan. Priset för exemplar, bundet i helt blått klotband med guldtryck, är 7:—.

Den hittills publicerade musiken till tidegården återfinnes i **Svenskt antifonale**. Priset för denna volym, omfattande ca 200 sidor i stort tvärfomat, bunden i helt blått klotband med guldtryck, är 15:50.

Svensk tidegård och Svenskt antifonale borde icke saknas i någon svensk kyrka.

C. W. K. GLEERUPS FÖRLAG

Lund 1941, Skånska Centraltryckeriet

UNIVERSITETS
BIBLIOTEKET
LUND

18.9.1941